AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

XƏZƏR UNİVERSİTETİ

HUMANİTAR VƏ SOSİAL ELMLƏR FAKÜLTƏSİ

İstiqamətin şifri və adı 060209-Psixologiya

İxtisaslaşmanın adı Ümumipsixologiya

Psixologiya kafedrasının magistrantı

Məmmədzadə Aysel Oqtay qızı

Magistr elmi ixtisas dərəcəsi almaq üçün

YENİYETMƏLƏRİN SOSİAL DAVRANIŞLARININ TƏNZİMİ VƏ ONLARA SOSİAL NƏZARƏTİN TƏŞKİLİNİN PSİXOLOJİ ƏSASLARI

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Elmi rəhbər: Psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dos.əv. Verdiyeva Ləman Ə.

Bakı 2018

MÜNDƏRICAT

GİRİŞ..3
I. FƏSİL.YENİYETMƏLİK DÖVRÜNƏ ÜMUMİ BAXIŞ
1.1. Yeniyetməlik dövrünün əsas xüsusiyyətləri 7
1.2. Şəxsiyyətin formalaşması..13
II. FƏSİL. YENİYETMƏLİK DÖVRÜNDƏ YARANAN PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI
2.1 Yeniyetməlik dövründə yaşanan psixoloji hallar və yaş böhranı........................20
2.2 Yeniyetmələrin sosial psixoloji problemlərinin araşdırılması və həlli yollar.......24
III. FƏSİL. YENİYETMƏ VƏ GƏNCLƏRİN ÖZ AİLƏLƏRİNDƏ HƏYATA MÜNASİBƏTLƏRİNİN ÜZƏ ÇIXARILMASI İLƏ BAĞLI KEÇİRİLMİŞ EXPERİMENTAL TƏDQİQAT
3.1 Tədqiqatın strukturu 28
3.1.1 Tədqiqatın iştirakçıları..28
3.1.2 Tədqiqatda istifadə olunan klinik material və metodlar...................................28
3.1.3 Statistik analiz 29
3.2. Tədqiqatda istifadə olunan yeniyetmə və gənclərin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması testinin təhlili..67
NƏTİCƏ 68
TÖVSİYYƏLƏR 71
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI 72
ƏLAVƏ

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: İnsan doğulduğu gündən sosial mühitə daxil olur,bu mühitdə böyüyür və özünəməxsus inkişaf mərhələsi keçərək yetkin fərdə çevrilir.İnsanın inkişafında bir çox amillər bioloji,sosial, psixoloji və.s iştirak edir.Bunu nəzərə alaraq psixoloqlar düşünürlər ki,uşaq və yeniyetmələrin inkişafında iştirak edən ən önəmli sosial qrup-ailədir.Ailə-sosial mövqenin formalaşmasına təsir edən ən əsas amillərdən biridir.Hər bir ailənin ümumi cəhətləriylə yanaşı həm də özünəməxsus və fərdi xüsusiyyətləri vardır. Yeniyetməlik dövründə ailənin bütün üvzlərinin sosial,şəxsi və ailəvi münasibətlərinin sınağa çəkildiyi dövrdür.

Şəxsiyyətin formalaşmasında ailənin xüsusi ilə valideynlərin rolu əvəzsizdir. Şəxsiyyət sosial mühitdə münasibətlər quraraq, özünü tanıyaraq formalaşmağa başlayır. Ailədə uşağın sosial inkişafına təsir edir. Ailədə uşaqların sosial cəhətdən inkişafı müxtəlif amillərlə şərtlənir, onlardan əsas ikisi aşağıda qeyd olunmuşdur:

Birinci tip amillər sırasına ailə münasibətləri ata və ananın münasibəti, valideyn və uşaq münasibəti, bacı və qardaş münasibətləri aiddir.

İkinci tip amillər sırasına ailənin maddi vəziyyəti, yaşayış şəraiti, quruluşu, sosial vəziyyəti, cəmiyyətdə yeri daxil edilir.İkinci tip amillər uşaqların tərbiyəsinə müəyyən təsir göstərir. Lakin psixoloji tədqiqatların nəticəsində görünür ki, onlar gənc nəslin tərbiyəsində həlledici rol oynamırlar.

Övlada qayğı-diqqətlə yanaşı valideynlər yeniyetmənin "Mən" konsepsiyasının, tərbiyəsinin,hisslərinin, düşüncələrinin, gələcəkhəyat planlarının,təfəkkürünün, başqaları ilə münasibətlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayırlar.Valideynlər arasında münasibət pozularsa,yeniyetməyə bu vəziyyət pis təsir göstərər. Özünə yaxın bildiyi insanların mübahisəsi onda mənəvi və psixoloji cəhətdən narahatlıq yaradar. Xüsusi ilə bu münbahisəyə özü səbəb olubsa günahkarlıq hissinə qapılar.Yeniyetmələrdə olan əsəb gərginliyinin,həyəcanın,aqressiyanın, narahatçılığın yaranmasında belə situasiyalar az rol oynamır.Yeniyetmələr üçün ailə üzvləri arasındakı münasibətlər vəvalideynlərin ona qarşı münasibəti çox vacibdir.Bəzi hallarda yeniyetmənin aqressiv davranışına valideynlərin kobud cəza növlərini

seçmələri də səbəb olur.Ailədə fiziki zorakılıq yeniyetmədə valideynlərinə,özünə,yaşıdlarına, cəmiyyətə qarşı neqativ hisslər yaradır.İndiki dövrdə yeniyetmələrin şəxsiyyətinin inkişafı, formalaşması, davranışlarında müxtəlif dəyişikliklər özünü büruzə verir və bu araşdırılan mövzunu yeterincə aktual edir.

Mövzunun işlənmə səviyyəsi: Apardığım araşdırmalar nəticəsində qeyd edə bilərəm ki, yeniyetməlik dövrü ilə bağlı bir çox tədqiqatlar aparılmışdır.Yeniyetməlik dövrünə təsir edən faktorlar fərqli yanaşmalardan ələ alınmışdır. Azərbaycan Respublikasında Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə, S.İ.Seyidov, M.Ə.Həmzəyev,R.Cabbarov və başqalarının yeniyetməlik dövrü ilə bağlı geniş araşdırmaları olmuşdur.

Xarici ölkə psixologiyasındada yeniyetməlik dövrünün araşdırılmasna həsr olunmuş çoxsaylı tədqiqat işləri vardır. Bu baxımdan Türkiyədə aparılan tədqiqat işlərindən Ebra Uraloğlunun il 2017 “Ergenin anne-baba ve yakın arkadaşı ile bilgi paylaşma ve sır saklama davranışı ile psikolojik esenlik hali: Değişken ve birey odaklı inceleme”, Pınar Erçelikin il 2016 “Beliren yetişkinlik döneminde temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının ve kimlik statülerinin iki sosyal çevrede incelenmesi.”, Esen Dinçel il 2006 “Ergenlik dönemi gelişimsel ödevleri ve psikolojik problemler”, Prof. Dr. Pınar Bayhan, Arş. Gör. Sonnur Işıtan “Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış”, Dr. Ali Eryılmaz “Ergenlik döneminde stres ve başa çıkma”, Doç. Dr. Günay Saka “Adolesan dönemi ve sorunları”, Ümit Morsünbül “Ergenlik döneminde internet bağımlılığı: Kimlik stilleri ve seçeneklerin saplantılı araştırılması ile ilişkiler”, F. Ebru Suner “Farklı liselerdeki ergenlerin benlik saygısı, akademik başarı ve sürekli kaygı düzeyi arasındaki ilişki” Yrd. Doç. Dr Mustafa Otrar “Tek ebeveynli egenlerde algılanan yalnızlık düzeyleriyle öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi”,Uzm.Dr.Evrim Akçan Parlaz, Uzm. Dr. Nurdan Tekgül, Hem. Emine Karademirci, Doç.Dr.Kurtuluş Öngel “Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik ve Sosyal Gelişim Süreci”, Tezan Bildik, Nagehan Büküşoğlu, Hande Kesikçi “Çalışan ergenlerin psikososyal sorunları ve kendi çözüm önerileri”, Nilay Pekel Uludağlı, Melike Sayıl “Orta ve İleri Ergenlik Döneminde Risk Alma Davranışı:

Ebeveyn ve Akranların Rolü" və s. qeyd etmək olar. Amerikada aparılan tədqiqat işlərindən Nirajan Trapa "Perceptions of teenagers and parent about impacts of facebook on their relationship", Patrick Oneill "Investigating the 1980s Hollywood Teen Genre: Adolescence, Character, Space",Ellen Johanna Helsper"Internet use by teenagers: Social inclusion, self-confidence and group identity" və s. qeyd etmək olar.

Tədqiqatın obyekti: Tədqiqatın obyekti olaraq16-17 yaşlı (9-11 ci sinif) 90 iştirakçının (30- 9-cu sinif, 30-10-cu sinif, 30- 11-ci sinif) psixoloji problemlərin araşdırılması əsas götürülür.

Tədqiqatın predmeti: Yeniyetməlik dövründə baş verən psxioloji problemlərin araşdırılması, ortaya çıxarılması və sosial davranışlarının tənziminin tədqiq edilməsi.

Tədqiqatın məqsədi: Yeniyetməlik dövründəki sosial problemlər araşdırılaraq, bu dövrün psixi inkişafının psixoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə dair təsəvvürləri tədqiqat obyektinə çevirmək,yeniyetmələrin psixoloji xüsusiyyətlərinin məxanizmlərini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın fərziyyəsi: Tədqiqatda belə bir fərziyyə əsas götürülür ki, yeniyetməlik dövründə ailənin maddi və mənəvi cəhətdən övlad üzərində təsiri ilə yanaşı, yeniyetmələrin intellekt səviyyəsi, bu dövrdəki davranışları, cəmiyyətdəki yerləri, gələcək həyatları ilə bağlı verəcəkləri qərarlar, peşə seçimi bu dövrün xarakterik xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Əsas fərziyyəyə uyğun olaraq köməkçi fərziyyələrdə götürülmüşdür. Yeniyetməlik dövrünün düzgün inkişaf etməsi ətraf mühitin təsirindən də aslıdır.Tək tərəfli ailədə böyümüş yeniyetmədə ata və ya ana modelinin boş qalması onun şəxsiyyət kimi inkişaf etməsində neqativ təsir göstərir.

Tədqiqatın vəzifələri: Qarşıya qoyulmuş məqsədin reallaşdırılması üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

1. Problemlə bağlı mövcud ədəbiyyatın təhlili, mövzunun öyrənilməsinə həsr olunmuş istiqamətlərin təsnif edilməsi, problemin nəzəri əsaslarının müəyyən edilməsi;
2. Yeniyetmələrin üzərində ailənin təsirinin araşdırılması

3. Yeniyetmə- valideyn münasibətlərinin araşdırılması
4. Yeniyetməlik dövrünün mahiyyətinin açıqlanması, yeniyetməlik dövrünün inkişafına təsir edən sosial-psixoloji amillərin araşdırılması
5. Yeniyetməlik dövründə görülən problemlərin ortaya çıxarılması
6. Valideynın təhsil səviyyəsinin, maddi və psixoloji vəziyyətinin yeniyetmə üzərində təsirləri
7. Yeniyetməlik dövürünün mühüm əhəmiyyət kəsb edən amillərin qeyd edilməsi
8. Bu dövrdə valideynlərin tutum və davranışlarının qeyd edilməsi
9. Yeniyetmələrin təhsil müddətində yaranan problemlərinin qeyd edilməsi
10. Yeniyetmələrə sosial nəzarətin təşkilinin psixoloji əsaslarının qeyd edilməsi

Elmi yenilik: İndiyə qədər yeniyetməlik ve yeniyetmələrlə aparılan tədqiqat işlərindən fərqli olaraq yeniyetməlik dövrünə bilavasitə təsir göstərən amillər qeyd olunaraq, onların sosial davranışlarının tənzimi üçün nəyin əsas götürüldüyünün qeyd edilməsi.

Tədqiqatın metodoloji əsasları və metodikası: Yeniyetməlik dövrünün inkişafı və şəxsiyyətin formalaşması olduqca mürəkkəb psixoloji qanunauyğunluqlara tabedir. Bu baxımdan tədqiqatda şəxsiyyətin formalaşması ilə bağlı ümumpsixoloji müddəalara əsaslanmışdır. Tədqiqata 90 yeniyetmə cəlb olunmuşdur. Tədqiqatda müşahidə və eksperiment metodundan, eləcə də onun nəticələrinin adekvatlığını təmin etmək üçün riyazi-statistik hesablamalardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti: Az öncə qeyd etdiyimə əsaslanaraq yeniyetməlik dövrünün inkişafı olduqca mürəkkəb proseslərdən biri olduğuna görə əldə olunmuş nəzəri müddəalar ümumi psixologiya, ailə psixologiyası, sosial psixologiya sahəsi üzrə təhsil alan tələbələrin, o cümlədən bu sahə ilə maraqlanan hər bir kəs üçün yeni elmi biliklərlə zəngindir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti: Tədqiqatın sonunda əldə olunmuş nəticələrlə yeniyetməlik dövründəki şəxslərlə münasibətlərin qurulmasına, şəxsiyyətin bu dövrdə formalaşmasına təsir edən amillərin ortaya çıxarılmasında rolu vardır.

Dissertasiyanın strukturu: Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I. FƏSİL.YENİYETMƏLİK DÖVRÜNƏ ÜMUMİ BAXIŞ

1.1. Yeniyetməlik dövrünün əsas xüsusiyyətləri

Yeniyetməlik dövrü somatik dəyişikliklərlə başlayan bir çox problemlərlə üzə çıxan və gəncin yetkinliyinin qazanması ilə sonlanan bir dövrdür. Yeniyetməlik dövrünü "keçid", "təhlükəli", "dönüş" və s. dövrü kimi də, adlandırırlar.Yeniyetməlik dövrünü uşaqlıqla böyüklük arasında yer alan ruhi inkişaf və həyata hazırlıq dövrü kimi qeyd etmək olar.Yeniyetmə dövrünün keçid dövrü olduğunu nəzərdə saxlamaq lazımdır. Çünki yeniyetmə nə uşaq, nə də böyükdür onların aralığında yerləşən bir dövrü əhatə edir. Bu dövr özünün praktik əhəmiyyəti, pedaqoji çətinlikləri, ruhi inkişafındakı dəyişiklikləri, xarici görnüşündəki gözə çarpacaq yenilikləri və şəxsiyyətinin inkişafında baş verən psixoloji problemləri ilə diqqəti cəlb edir. Yeniyetməlik dövrünün mexanizminin açılmasında görkəmli psixoloq A.N.Leontyevin"uşağın psixi inkişafının hərəkətverici qüvvəsi onun ictimai münasibətlər sistemində tutduğu real yerin dəyişməsidir" müddəası çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. A.N.Leontyevin yazdığı kimi, psixi inkişafın müəyyən mərhələsində "onu əhatə edən insani münasibətlər aləmində uşağın əvvəllər tutduğu yer, onun tərəfindən öz imkanlarına müvafiq gəlməyən kimi dərk olunur və uşaq onu dəyişdirməyə səy göstərir. Uşağın həyat tərzi ilə, artıq onun bu həyat tərzini qabaqlamış imkanları arasında açıq ziddiyyət meydana çıxmağa başlayır. Buna uyğun olaraq, onun fəaliyyəti də yenidən qurulur. Bununla da onun psixi həyatının inkişafının yeni mərhələsinə keçid başa çatır.(4, səh.200-202) Bu yaşda fiziki inkişafda da bir çox dəyişikliklər baş verir, orqanizmdə yeniyetməyə lazım olan möhkəmlik yaranır, əsəb sistemi, əzələ-damar sistemi sürətlə inkişaf edir, qız və oğlanların cinsiyyət üzvlərində dəyişikliklər baş verir və gənc yavaş-yavaş öz bədənini tanımağa və qəbullanmağa başlayır. Bunların hamısı yeniyetmənin psixologiyasına təsir edir. Keçid dövrü olan bu mərhələdə gəncdə fizioloji, bioloji və psixoloji sahələrdə olduqca sürətli dəyişikliklər yaranır. Bu sürətli dəyişikliklərlə əlaqəli olaraq yeniyetmə ruhi və emosional dünyasında, psixologiyasında dəyişikliklərə məruz qalır və buna öyrəşməyə

çalışan yeniyetmə bir çox çətinliklərlə üzləşir.Hər keçid dövründə olduğu kimi, yeniyetməlik də çətin bir keçidin yaşandığı mərhələdir.

Yeniyetməlik dövrü 11-21 yaşlar arasını əhatə edən çətin bir dövrdür. Bu mərhələni həm də fırtına-gərginlik dövrü də adlandırmaq olar. İnsanın bütün həyatının bir dövrünü əhatə edərək sağlam olmaqla yanaşı qarışıq bir dövrdür. (50) Sürətli fiziki dəyişikliyin başladığı dövrdə yeniyetmənin dəyişən bədəninə uyğunlaşma müddəti də başlamış olur. Fiziki inkişafa bağlı dəyişikliklər fərqli surət vəproblemlərlə ortaya çıxa bilər. Bu fərqliliklər yeniyetmənin sosiallaşma müddətinə təsir göstərər.Nümunə olaraq deyə bilərəm ki, sosial çevrəsində bir çox problemlərlə qarşılaşma təhlükəsi yaranır. Ailə və dostları arasında anlaşılmama, hərəkət və davranışlarının çevrəsi tərəfindən qəbul edilməməsi,məktəb mühitindəki problemlər və s.

Yeniyetməlik dövrü boyun sürətlə inkişafı, orqanizmdə gedən maddələr mübadiləsinin yüksəlməsi, daxili sekresiya vəziləri fəaliyyətinin kəskin surətdə güclənməsi və cinsi yetişkənliyin baş verməsi ilə xarakterizə olunur. Uşaqlıqdan yeniyetməlik dövrünə keçən andan orqanizmində əsaslı dəyişikliklər baş verir: hipofiz və qalxanabənzər vəzilərin fəaliyyəti sürətlənir bunun nəticəsində orqanizmdə maddələr mübadiləsi yüksəlir, bədənin aşağı və yuxarı ətrafları sürətlə inkişaf, hərəkətləri yöndəmsiz və kobud olur. Yeniyetməlik dövründə nəzərə çarpan ən mühüm cəhətlərdən biri fiziki inkişafla əlaqədar cinsi yetişkənliyin baş verməsidir.

Yetkinlikdə ortaya çıxan somatik dəyişikliklər: Sürətli boy uzanmasıədəbiyyatdan məlum olduğu kimi, 9-10 yaş arasında oğlanlarda boy artımı təxminən 4,4 sm olduğu halda,11 yaşında bu artım 5,3 sm, 12 yaşında – 6,1 sm-ə, 13 yaşında -4,7 sm-ə, 14 yaşında – 7,2 sm-ə, 15 yaşında – 6,2 sm-ə çatır.Rəqəmlərdən göründüyü kimi, oğlanlarda ən yüksək boy artımı13-14 yaş arasında baş verir.

Qızlarda isə boyun artımı daha tez başlayır və həmin artım tez də aşağı düşür. 9 yaşlı qızlarda boy artımı 3,8 sm, 10 yaşda – 6,21 sm, 11 yaşda – 7,17 sm, 12 yaşda – 5,43 sm, 13 yaşında təxminən 6 sm-ə çatır. Bu zaman artım əvvəlki illərə nisbətən az olsa da qənaətbəxşdir. 14 yaşında boy artımı 3,7sm-ə, 15 yaşında isə 2,3 sm-ə enir. Rəqəmlərdən göründüyü kimi, boy artımı qızlarda oğlanlara nisbətən tez başlasa da, sonradan əsaslı şəkildə aşağı düşür. (7, səh. 469-470)

Boy ilə birlikdə yeniyetməlik dövrünün inkisafında çəkidədə müəyyən dəyişikliklər baş verir. Beləki, 9 yaşlı oğlanların çəkisi orta hesabla 26,3 kq, 10 yaşda- 29,0 kq, 11 yaşda- 32,1 kq, 12 yaşda-36,0 kq, 13 yaşda –39,2 kq, 14 yaşda – 45,5 kq,15 yaşda – 51,9 kq olur. Rəqəmlərdən göründüyü kimi, yeniyetməlik dövründə oğlanlarda çəkininartması qeyri-bərabər şəkildə gedir.

Qızlarda da çəkinin artması təxminən eyni şəkildə gedir.9 yaşlı qızların çəkisi təxminən 25,28 kq, 10 yaşda-28,3 kq, 11 yaşda- 32,0 kq, 12 yaşda- 36,97 kq, 13 yaşda- 41,9 kq, 14 yaşda- 47,5 kq, 15 yaşda- 50,6 kq-a bərabər olur. (7, səh. 469-470)

Bu dövrdə yeniyetmədə bədən nisbətləri də, dəyişir. Əllər və ayaqlar böyüyür və uzanır.Oğlanlarda səs dəyişir və qalınlaşır.Bədənin yağ paylaşımında cinsiyyətə xas dəyişikliklər ortaya çıxır, qızlarda çanaq bölgəsi genişləyərkən oğlanlarda sinə bölgəsində genişləmə olur.Oğlanlarda əzələ inkişafı sürətlənir.Dəridə yağlanma artır. Bu yağlanma sızanaqların ortaya çıxmasına səbəb olur.Bu sızanaqların yaranması yeniyetmələr üçün demək olar ki, ən narahat verici hal kimi nəzərə çarpır.Qız və oğlanlarda tüklənmə başlayır.Cinsi orqanlarda cinsiyyətə xas dəyişikliklər ortaya çıxar.

Yeniyetməlik dövrü həm yeniyetmə üçün, həm də yeniyetmənin ailəsi üçün çətin bir mərhələdir.Bu dövrdə ailə yeniyetməni başa düşməkdə çətinlik çəkirsə, yeniyetmə ətrafındakıların onu başa düşmədiyini düşünür. Valideyn bu dövrdə uşağını nə qədər tanıyarsa və bu mərhələnin xüsusiyyətlərini nə qədər dərindən bilərsə, valideyn-yeniyetmə münasibətləri bir o qədər mülayim olar. Valideynlərin bu mərhələ haqqında məlumatlı olmaqları, lazım gələrsə araşdırıb məlumat toplayaraq bu dövrə uyğun övladıyla münasibət qurması daha yaxşı olardı. Yeniyetməlik dövrünə girmiş şəxs özünü fərqli hiss edir, bir çox problemlərlə qarşılaşır və çox zaman özünü ifadə etməkdə çətinlik çəkir. Bu dövrdə emosionallıq, fəallıq,oyanıqlıq, aktivlik daha çox üstünlük təşkil edir. Bu inkişaf mərhələsində yeniyetmələr çox həssas olurlar və müstəqil olmağa can atırlar. Onların psixoloji əhval-ruhiyyələri münasibətlərə və içərisində yer aldıqları mühitə görə dəyişir.

Yeniyetmələrdə əxlaqi inkişafda bu dövrdə nəzərə çarpacaq dərəcədə dəyişir.Psixoloqlar belə bir qənaətə gəlmişlər ki, yeniyetməlik yaşı dövründə özünəməxsus «əxlaq məcəlləsi» əmələ gəlir(Ə.Ə.Əlizadə). Bu «məcəllə» onların yoldaşlıq münasibətlərini tənzim etdiyi üçün onu «yoldaşlıq məcəlləsi» adlandırırlar. Bu

«məcəlləyə» görə yoldaş yoldaşının hörmətini saxlamalı,qayğısına qalmalı,ona lazım olduğu anda kömək etməli dostunu müdafiə etməlidir. Professor Ə.Əlizadənin qeyd etdiyi kimi, hörmət, qayğı, müdafiə anlamlarının yeniyetmələr üçün öz yozumu, öz mənası, öz təfsiri var. Bu yozuma görə dərs vaxtı, imtahan zamanı yoldaş yoldaşa yeri gələrsə köçürməyə şərait yaratmalı, nəyin bahasına olur-olsun onun tərəfini saxlamalıdır. «yoldaşlıq məcəlləsində» məhz bu cür sərt «sanqsiyalar» əsas yer tutur.(7,səh.474)

Yeniyetməlik dövründə hissi meylin formalaşması: Yeniyetməlik dövründə yetkinliyə meylin yaranması və bu hissin formalaşması müxtəlif amillərin təsiri altında baş verir.Yetkinlik hissinin yaranması birinci növbədə yeniyetmənin fiziki inkişafında dəyişikliklərlə özünü göstərir.Yeniyetmənin xarici görkəmi özlərindən yaşca böyük şəxslərin xarici görkəminə oxşamağa başlayır. Boy və gücləri artır. Bu dəyişikliyi görən yeniyetmədə yetkinlik meyli artıq yaranmağa başlamış olur. Yeniyetmələrdə yetkinlik hissinin yaranmasında onun daxil olduğu sosial qrupun da müəyyən rolu vardır. Bu qrupda çox vaxt yaşca böyük insanların olması və onların yeniyetməni qəbul etməməsi yetkinlik hissini bir daha gücləndirir.Yetkinlik hissinin inkişafında yeniyetmənin özü üçün davranış etalonu kimi seçdiyi nümunələr vardır və bu davranışlar yeniyetmə üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Oğlanların formalaşan kişi idealında cəmiyyət arasında deyilən kimi qeyd etsək "kişiyə" xas olan xüsusiyyətlər yer tutmağa başlayır.Bu xüsusiyyətlərəgüc,qüvvət, iradə dostluğa və yoldaşlığa sədaqət aid ola bilər. Yeniyetmə oğlan başqa insanları və özünü qiymətləndirərkən məhz həmin xüsusiyyətləri əsas götürürlər. Yeniyetməlik dövründə qızlarda müəyyən qədər dəyişir. Onların davranışlarında qadınlığa xas olan xüsusiyyətlər mühüm rol oynamağa başlayır. İdealında olan xanım obrazına girməyə çalışırlar. Ya analarını və ya hər hansı bir tanınmış simanı özlərinə ideal seçərək onların davranışlarını sərgiləyirlər.Bu dövrdə qızlar daha çox diqqət və qayğı tələb edirlər. Bu diqqəti ilk öncə ailələrində atalarından gözləyirlər. Atasından görə bilmədiyi diqqəti cəmiyyətdə axtarmağa başlayarlar.

Təlim fəaliyyətinin yeniyetməlik dövrünə təsiri: Təlim fəaliyyəti yeniyetmələrin qavrayışına yüksək təsir göstərir və onların inkişafını sürətləndirir. Bu dövrdə yeniyetmələrin qavrayışı geniş əhatəli olur. Kiçik yaşlı məktəblilərdən fərqli olaraq, yeniyetmələr məktəb dərslərində lazımi materialları ümumiləşdirərək sistemləşdirməyə

çalışırlar.Yeniyetmələrdə zaman, məkan və hərəkət qavrayışı inkişaf edir. Məsələn, tarixi günləri yadda saxlaya bilmək üçün yeniyetmə onu müəyyən hadisələrlə əlaqələndirərək beyinlərinə həkk edir. Belə olduğu halda yadda saxlama daha effektli hal alır.

Yeniyetməlik dövründə hafizənin inkişafı: Yeniyetməlik dövründə hafizənin inkişafıda mühümdür. Məntiqi hafizəinkişaf etməyə başlayır. Bu dövrdə məntiqi inkişaf etdirəcək fəaliyyətlərə yönəlirlər Daha çox zehni inkişaf eletdirəcək məntiqi testlər və məşğuliyyətlər axtarırlar. Yeniyetmələr məntiqi və ixtiyari hafizədən istifadə etməyə üstünlük verirlər.

Yeniyetməlik dövründə diqqətin inkişafı: Yeniyetməlik dövründə diqqətin inkişafında da, müəyyən dəyişikliklər baş verir.Yeniyetmənin təlim müddətində baş verən dəyişikliklər tələbat və maraq dairəsinin artması, yeniyetmənin ayrı-ayrı fənnlərə, müəllimlərə münasibəti,müəllimlərdə şəxsiyyət və məlumat təcrübəsinə, fənnlərə qarşı istəyin olub-olmaması,məktəblə bağlı problemlerin yaranması keçirdiyi psixi hallar, yeni və fərqli təəssüratların yaranması, cinsi yetişkənliyin başlanması ilə əlaqəli təəssüratlar, yaşlılıq hissi ilə bağlı problemlər və s. diqqətin inkişafına, mənfi təsir göstərərək nəzərə çarpacaq dərəcədə özünü biruzə verir. Bu dövrdə diqqətin yayınması hallarda baş verir. Yeniyetmələr çox aktiv olduqlarından diqqətlərini cəmləməkdə əziyyət çəkirlər. Bu ən çox məktəb dərslərində və ev tapşırıqlarını yerinə yetirməkdə özünü biruzə verir. Dərsdə yerində sakit otura bilmir, dərsin gedişinə mane olmağa çalışırlar.Ev tapşırıqlarından qaçınmaq istəyi yaranır və özlərindən bəhanələr uyduraraq çıxış yolları axtarmağa başlayır ətrafındakılarıda buna inandırmağa cəhd edirlər.Uğur yetkinlik dövründə düşə bilər. Səbəbi yeniyetmələrdə yayılan məlumatları toplaya bilməmək, dərs çalışmaq üçün lazımi motivasiyanın təmin olunmamasını misal kimi göstərə bilərik. Daima xəyal dünyasında yaşadıqları üçün, diqqəti dərslərinə yönəldə bilməzlər və bundan şikayət edərlər. Yeniyetmələr diqqət mərkəzində olmaqdan xoşlanırlar. Ətrafındakı insanların onlara fikir verməyini, hamı tərəfindən bəyənilmək hissi vardır.Yeniyetmələr həyəcanlı və tələsik olurlar. Bir çox işlərini tələsik bitirmək üçün can atırlar.

Yeniyetmələrdə yaradıcı təxəyyül: Yeniyetmələrdə yaradıcı təxəyyüldə inkişaf edir.Yeniyetmələrin təxəyyülünün inkişafı materiallarını daha səmərəli, özlərinə uyğun şəkildə mənimsəmələrinə imkan verir. Dərs materiallarını daha yadda qalan yollarla

öyrənməyə başlayan yeniyetmələrdə əldə etdikləri bu yeni bilikləri özlərinə uyğun şəkildə hafizələrinə həkk olunur. Anlama prosesində irəliləyiş özünü biruzə verir.

Yeniyetmələrdə məntiqi inkişaf: Gəncin düşüncə sahəsində ortaya çıxan dəyişikliklər bu dövrün ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biri hesab olunur. Yeniyetməlik dövrü, bu dövrdə beyində ortaya çıxan dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq yeniyetmənin uşaqlıqla müqayisədə daha geniş düşünə bilməsini təmin edir və nəticədə yetkinlərə məxsus düşüncə bacarığı qazanır. Bu dövrdə yeniyetmə kiçik yaşlarındakı düçüncə tərzinə sahib olmur, düşüncə tərzi dəyişir və yenilənir. Demək olar ki, fikirləri hər an dəyişə bilər. Bunun nəticəsi kimi ani qərarlar verə və ya verdiyi qərarlardan tez peşman ola bilirlər. Bu dövrdə uşaqlıqdakı konkret düşünmənin yerini mücərrəd düşünmə bacarıqları alır. Beləcə yeniyetmə:

1. Müxtəlif suallar verir, fərqli ehtimallar üzərində düşünməyə başlayır.
2. Mücərrəd anlayışlar üzərində düşünər.
3. Öz düşüncələri üzərində düşünər ama bunları çox zaman biruzə verməz.
4. Başqalarının fikirlərini anlamağa başlayar.
5. Bir fikrin üzərində uzun müddət mübahisə edə bilər.
6. Fərqli stiuasiyalarda fərqli tutumlar sərgiləyə bilər.

Yeniyetmələrdə şəxsiyyət inkişafı: Yeniyetmənin "mən kiməm" sualına cavab axtarma müddəti şəxsiyyətin inkişafı dövründə davam edər və nəticədə özü ilə, əlaqələri və həyat forması uyğun öz fikirlərinə sahib bir nəzəriyyə meydana gətirər. Özünün necə bir insan olduğu ilə bağlı qaydalar inkişaf etdirər, bu qaydaları sınayar, dəyişdirər ya da bu qaydalara uyğunlaşmağa çalışar. Özünə baxışı gedərək bir bütünlük və davamlılıq qazanar. Günbəgün özünü daha çox və yaxından tanımağa başlayar.Bu inkişaf müddəti gəncin zaman-zaman qərarsızlıqlar yaşadığı, ana-atanın hər zamankından fərqli davranış formaları ilə qarşılaşdığı, özünə uyğun təcrübələr etdiyi bir dövr ola bilər. Bu dövr ümumiyyətlə yeniyetmənin müstəqilliyini qazanması ilə sona çatar.Yeniyetmələr bu yetkinliyə fərqli yaşlarda çatarlar. Xüsusilə də təhsil müddətinin uzanması gənclərin məsuliyyət almaq yaşının gedərək artmasına, daha uzun müddət ana-ataya iqtisadi baxımdan asılı qalmasına səbəb ola

bilir. Ancaq ana-atalarunutmamalıdır ki,yeniyetmələr məsuliyyət götürməyəbaşladığı anda çox vaxt öz ana-atalarına bənzər şəxsiyyətlər ortaya qoymağa başlayacaqlar.

Yeniyetməlik dövrü bir yetkinliyə keçid dövrü olduğuna görə məqsədə çatmaq üçün edilən və ya edilməsi lazım olan davranışlar,əsas götürülən hədəflər bu dövrə xas olmalıdır. Yeniyetmələrə xas bu hədəf və davranışlara qısaca nəzər yetirək:

1. Hər iki cinsdən olan insanlarla yeni və daha yetkin əlaqələr qurmağa çalışır.
2. Cinsiyyətini oxşar sosial rollara uyğunlaşdıraraq yetkin bir kişi və ya qadın şəxsiyyətini qazanmağa çalışır
3. Özünə uyğun bir şəxsiyyət formalaşdırır və onun qaydalarına əməl edir.
4. Öz bədənini qəbul edir.
5. Əsasən ana-ata və digər özlərindən yaşca böyük olan şəxsiyyətlərə qarşı bağlılıq yaranır.
6. İkili münasibət qurmaq və qarşı tərəfə qarşı hiss edilən duyğusal bağlantı.
7. Özünə uyğun peşənin seçilməsi, o peşə ilə əlaqədar gələcəklə bağlı planların qurulması.
8. Sosial cəmiyyətdə məsuliyyət qazanmağa can atmaq.
9. Hər kəs tərəfindən qəbul edilən əxlaq sisteminə uyğunlaşmaq istəyi.
10. Sosial mühitdə və dost çevrəsində arzu olunan şəxsə çevrilmək.

Yeniyetmənin ən çox çatmağa çalışdığı hədəflər bunlardır. Davranışların əhəmiyyətli bir qisminin altında yatan əsas qüvvə bu hədəflərdən irəli gəldiyini qeyd etmək lazımdır.

1.2. Şəxsiyyətin formalaşması

İlk öncə şəxsiyyətin formalaşması və inkişafına keçmədən yaş dövrlərinin təsnifatına nəzər yetirək.

Yeni doğulmuş uşaq ______________________1-2 ay

Çağalıq ___________________________________2 ay-1 yaş

Körpəlik _________________________________1-3 yaş

Məktəbəqədər ____________________________3-6 yaş

Kiçik məktəbli ____________________________6-10 yaş

Yeniyetməlik gənclik (birinci dövr)___________10-15 yaş

Böyük məktəbli (ikinci dövr)________________15-17 yaş

Yetkinlik ________________________________17-21 yaş

Birinci dövr _______________________________21-35 yaş

İkinci dövr ________________________________35-60 yaş

Yaşlı adam ________________________________60-70 yaş

Qocalıq ___________________________________75-90 yaş

Uzun ömürlülər ____________________________ 90 və daha çox (7,səh.243)

Şəxsiyyətin formalaşması yeniyetməlik dövründə başlayır və yetkinlik yaş dövründə tamamlanır. Şəxsiyyətin formalaşması bir çox problemin əsasəndə sosial və psixoloji problemlərin özünü biruzə verdiyi uzun bir dövrü əhatə edir. Şəxsiyyətin formalaşmasının mərhələlərini aşağıdakı bölmələr vasitəsiylə daha aydın izah etmək mümkündür.

Şəxsiyyət, onun inkişafi və tərbiyəsi: Şəxsiyyət sözü latın dilində "persona" mənasında işlənən bir sözdür. Bu söz əvvəllər qədim yunan teatrlarında aktyorların üzünə taxdığı maskanı ifadə edən bir söz kimi işlədilirdi.Bu termin ilk zamanlar teatr fəaliyyətində gülməli və ya faciəvi obrazları göstərmişdir. Burdan yola çıxaraq deyə bilərik ki, "şəxsiyyət" ilkin mənasında müəyyən rol oynayan sosial obraz olmuşdur. (8,səh. 156)

İnsan, bioloji varlıq kimi digər canlılardan fərqliliyi onun şüurla və nitqlə əhatə olunması, əmək bacarığı ilə digərlərindən fərqlənməsi, ətraf aləmi tam dərk edərək, ona fəal təsir edib dəyişə, yeniliyə bilməsidir. Bir başqa tərəfdən nəzər yetirsək insan həm də ictimai varlıq hesab olunur. Şəxsiyyətin çox yönlü olması onun başqaları ilə geniş əlaqələrindən, ətraf mühit və cəmiyyətlə münasibətlərinin aktivliyindən asılıdır. Şəxsiyyətin ünsiyyət dairəsi genişləndikcə, ictimai əlaqələr aləminə daha çox daxil olur, onun mənəvi aləmi daha çox zənginləşir və inkişaf edir.Cəmiyyətdə formalaşan insanın əlaqələr sistemi insanlarla münasibətində, ətraf mühitlə əlaqəsində, özünə qarşı münasibətində ortaya çıxır.

Şəxsiyyətin inkişafına daxili və xarici amillər təsir göstərir:Daxili amillər hansılardır? –Buraya genetik, bioloji, fiziki, fizioloji amillər daxildir. Bu cəhətdən

daxili amillər insanın şəxsi fəallığını, şəxsi marağını, insanlarla ünsiyyət və münasibətini də özündə birləşdirir.

Xarici amillər hansılardır?- fərdin müəyyən mədəniyyətə, sosial-iqtisadi sinfə və ailə mühitinə məxsusluğu. Bu baxımdan xarici amillər ictimai mühiti, kollektivi, ictimai qrupları, tərbiyəvi təsirləri də özündə birləşdirir.

Tədqiqatçıların əksəriyyəti hesab edir ki, həyatı boyu formalaşan, özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik, təfəkkürü, davranışları, hiss və düşüncələri, sosial münasibət və ünsiyyəti olan insan şəxsiyyət adlanır.Şəxsiyyət ilk öncə məktəbəqədər yaş dövründə doğulur. 3 yaşından etibarən özünü Mən kimi tanımağa başlayır. Şəxsiyyət ikinci dəfə yeniyetməlik yaşı dövründə doğulur. L.İ.Bojoviçin fikrincə, "şəxsiyyəti səciyyələndirmək imkanı verən ikinci mühüm meyar davranış motivlərinin məhz dərk olunması, onların sosial normalarla şüurlu surətdə şərtlənməsini nəzərdə tutur". (9, səh.56)

Şəxsiyyətin ikinci dövründə mənlik şüuru formalaşır və "Mən-konsepsiya" əmələ gəlir. Mənlik şüuru çox cəhətlidir, lakin onun strukturunda iki cəhət-"Mən-obrazı" və özünə münasibət xüsusi yer tutur.

Mənlik şüurunun üç başlıca funksiyası vardır: özünüdərketmə, özünütəkmilləşdirmə və həyatın mənasının axtarılması. Mənlik şüurunun şəxsiyyətin formalaşmasında rolu böyükdür.

Şəxsiyyətin əsas əlamətləri:

1. Şəxsiyyətdə şüur olmalıdır.
2. Şəxsiyyətdə nitq qabiliyyəti olmalıdır.
3. Şəxsiyyət keçmiş təcrübəni mənimsəyi bacarmalıdır.
4. Şəxsiyyət keçmiş təcrübəni başqalarına ötürməyi bacarmalıdır.
5. Şəxsiyyət sosial mühiti yaxşılaşdırmağı düşünməli və buna uyğun hərəkət etməlidir.

Hər bir insan fərd kimi dünyaya gəlir, yəni bioloji xüsusiyyətlərə malik insan kimi doğulur, keçən zaman müddətində o inkişaf edərək şəxsiyyətə çevrilir.

Şəxsiyyətin pedaqoji-psixoloji xüsusiyyətləri: Şəxsiyyət ətraf mühitin qanunları əsasında formalaşmağa başlayır. İnsanın onu əhatə edən ətraf mühiti öyrənməsi uzun müddəti əhatə edən bir prosesdir. Bu öyrənmə prosesi şəxsdə doğulduğu gündən

həyatının sonunadək davam edir. Uşaq bir yaş yarımdan sonra “mən”anlayışını anlamağa başlayır və daima özünü başqaları ilə müqayisə edir və bunun nəticəsində sosiallaşaraq formalaşır. Şəxsiyyətin başqa şəxsiyyətlərlə əlaqəsi özünü dərk edə bilməsi üçün önəmli faktordur. Belə əlaqələr əsasən sosial mühitdə qrup daxilindəyaranır. Sosial mühit insanın formalaşdığı dövrdə güzgü rolunu oynayır.

Şəxsiyyətin strukturu: Şəxsiyyətin strukturuna şəxsiyyətin sabitliyi, şəxsiyyətin tamlığı və şəxsiyyətin fəallığı daxildir.

1) Şəxsiyyətin sabitliyi: Şəxsiyyətin sabitliyi onun davranışlarının öncədən müəyyən edilməsinə kömək edir.

2) Şəxsiyyətin tamlığı: İnsan hər hansısa qarşısına qoyduğu bir məqsədə çata bilmək üçün bütün cəhətləri bir-biri ilə əlaqədə olur.

3) Şəxsiyyətin fəallığı: Şəxsiyyətin fəallığı çox aktiv hərəkət əsasında ortaya çıxır və şəxsiyyətə özünü inkişaf etdirməkdə kömək edir.

Şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlı əsas konsepsiyalar: Şəxsiyyətin inkişafında bioloji istiqamət, sosioloji istiqamət və biososial istiqamət xüsusi rol oynayır.Bioloji istiqamətin nümayəndəsi Z.Freyd (1856-1939) və başqaları şəxsiyyəti təbii varlıq hesab etmiş və onun özünə xas olan bütün davranışlarının anadan gəlmə olduğu və instinktlərlə əlaqəsi olduğunu vurğulamışlar.

Sosioloji istiqamətin nümayəndələri insanın bioloji varlıq kimi doğulduğunu qəbul edərək, ünsiyyətdə olduğu sosial qrupun təsiri ilə sosiallaşması fikrinin müdafiəçiləri olmuşlar.

Biososial istiqamətin nümayəndələrinə görə isə, psixi proseslərin bioloji təbiəti olsa da, şəxsiyyətin təcrübəsi, maraqları, qabiliyyətləri və s. sosial hadisələr kimi formalaşır. (9, 57)

Şəxsiyyətin inkişafında irsiyyətin rolu

Şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı üçün irsiyyət, mühit və tərbiyənin rolu böyükdür.

İrsiyyət nə deməkdir? İrsiyyət valideynlərdən uşaqlara müəyyən keyfiyyət və xüsusiyyətlərin irsən keçməsidir. Fiziologiyada sübut olunmuşdur ki, insanların bir çoxunda irsi imkanlar normada olduğu halda onların psixoloji inkişaflarıda oxşardır.

Məsələn, eyni yaş dövründə eyni şəraitdə inkişaflarını tamamlayan insanların psixoloji xüsusiyyətləri bir-birinə oxşar olur. İrsiyyətin daşıyıcısı bildiyimi kimi genlərdir. Orqanizmin xassələri haqqında bütün məlumatlar bu genlər vasitəsiylə valideynlərdən uşaqlara keçir. Valideynlərdən uşaqlara həm fiziki əlamətlər (bədən quruluşunun xüsusiyyətləri, saç rəngi, göz rəngi və dərinin rəngi və s.), həm də fizioloji əlamətlər (sinir sisteminin xüsusiyyətləri, sinir hüceyrələrinin sayı, psixi pozğunluqlar yarada biləcək patoloji qüsurlar, bəzi xəstəliklər – hemofiliya, şəkər və s.) irsən keçir.

Bunuda qeyd etmək lazımdır ki, anadangəlmə əlamətlərin hamısı irsi hesab edilə bilməz. Bu əlamətlərin bəziləri ana bətnində daxili və xarici mühitin təsiri nəticəsində yarana bilər. İrsi əlamət anadangəlmə əlamətlərdən fərqli olaraq bir nəsildə deyil, bir çox nəsillərdə üzə çıxaraq mühitin təsirinə davamlı olur. Anadangəlmə əlamətlər isə bir nəsildə müşahidə edilərək gələcək nəsildə görünməyə bilər.

Şəxsiyyətin inkişafında mühitin rolu

Şəxsiyyətin inkişafına mühit mənəvi istiqamətdə əhəmiyyətli təsir göstərən amildir. Sosial mühit şəxsiyyətin inkişafına birbaşa deyil, həyat tərzi vasitəsilə təsir göstərir. Əgər belə hal olmasaydı, mühitin təsiri hamıya eyni cür olardı. Eyni mühit daxilində hərənin özünə məxsus həyat tərzi vardır.

Şəxsiyyətin inkişafında tərbiyənin rolu

Şəxsiyyətin inkişafında tərbiyənin rolu əhəmiyyətlidir. Hələ antik dövrün filosofu Platon deyirdi ki, "insanı düzgün tərbiyə etsək, o, ən sakit və ilahi məxluq olar. Əgər onu tərbiyə etməsələr və ya yanlış tərbiyə versələr, o zaman o, yer üzərində olan heyvanların ən vəhşisi olar." (10, 58)

İngilis filosofu Con Lokk isə "Ağ lövhə" nəzəriyyəsini irəli sürmüş və qeyd etmişdir ki, insan doğularkən "Ağ lövhə" kimi doğulur. Bu lövhəyə insanın yaşadığı müddət nə yazılarsa, insan da elə inkişaf edəcəkdir. Şəxsiyyətin inkişafında ailəsindən aldığı tərbiyə il yanaşı bağça, məktəb və ətraf mühitdən aldığı tərbiyənin də, rolu böyükdür. Ailəsində aldığı tərbiyədə əsas vəzifə ana-atanın üzərinə düşür. Hər bir şəxs ailədə gördüyü tərbiyəni cəmiyyətdə nümayiş etdirir.

Şəxsiyyətin inkişafında müxtəlif fəaliyyət növlərinin rolu

Şəxsiyyətin inkişafında müxtəlif fəaliyyət növlərinin rolu böyükdür. Bunlara nəzər yetirsək:

1. Vasitəsiz emosional ünsiyyət və münasibət.

2 Əşyavi-manipulyativ fəaliyyət.

3. Oyun fəaliyyəti.

4. Təlim fəaliyyəti.

5. Əmək fəaliyyəti.

6. Ünsiyyət fəaliyyəti (11, 59)

Vasitəsiz emosional ünsiyyət

Yeni doğulmuş körpənin anası ilə özünəməxsus dialoqudur. Körpə anasının qucağında sakitləşir, qoxusunu hiss edir və bundan xoşu gəlir. Bu hiss bioloji cəhətdən inkişafa güclü təsir göstərən amildir.

Əşyavi-manipulyativ fəaliyyət

Bu prosesdə uşaq əşyaları dağıdaraq, hissələrər ayıraraq onları dərk etməyə çalışır və inkişaf edir.

Oyun fəaliyyəti

Şəxsiyyətin inkişafında oyun fəaliyyəti önəmlidir əsasən məktəb dövrünə qədər uşağın əsas fəaliyyət növü oyundur. A.S.Makarenkonun dediyi kimi, “yaşlı adamların həyatında əmək nə qədər vacib və əhəmiyyətlidirsə, uşaqların da həyatında oyun bir o qədər vacib və əhəmiyyətlidir”. Yeniyetməlik dövründə isə oyun fəaliyyətinin yerini maraq və məşğuliyyətlər tutur. Məsələn, boş zamanlarını səmərəli keçirmək üçün dostlar ilə oynanılan futbol, tennis, basketbol və ya üzmək, musiqi dinləmək, məntiqi testlər əhatə edir.

Təlim fəaliyyəti

Uşağın məktəbə daxil olması anından onun üçün yeni fəaliyyət növü- təlim fəaliyyəti başlamış olur. Təlim bilik, bacarıq və vərdiş qazanmağa yönələrək şagirdin əsas fəaliyyət növüdür. Təlim müəllimin köməyi ilə qarşılıqlı münasibət nəticəsində, müəyyən vaxt və sabit zaman çərçivəsində şagirdlərin əhatəsində sinif şəraitində həyata keçirilir. Yeniyetməlik dövründə şagirdlər çox həssas olur, müstəqilliyə can atırlar.Bu müstəqilliyi əldə edə bilmək üçündə özlərinə müəllimlərini nümunə

götürürlər. Məhz buna görə də, müəllimlər daima öz danışıq və davranışlarına fikir verməli, daima nəzarətdə olmalı, yeniyetmələrə düzgün nümunə olmağa çalışmalıdırlar.

Əmək fəaliyyəti

Əmək fəaliyyəti bir növ tapşırıqların yerinə yetirilməsi kimi qeyd edilə bilər.Şəxsiyyətin inkişafında əmək fəaliyyəti şəxsi tərbiyə edir, inkişaf etdirir və yaşadır. Yəni ki, əmək fəaliyyəti çərçivəsində verilən tapşırıqların qarşılığında şəxs çox zaman maddi olaraq gəlir eldə etdiyi üçün əmək fəaliyyəti şəxsin həyatda qalması, öz arzu və istəklərini həyata keçirməsi, öz gələcəyi ilə bağlı planların qurulmasında əhəmiyyətli rola malikdir.

Ünsiyyət fəaliyyəti

Şəxsiyyətin inkişafı və formalaşmasında ünsiyyətin rolunun vacib olduğu qeyd edilməlidir. Bununla bağlı bir çox məqalələr yazılaraq şəxsiyyətin inkişafında ünsiyyətin rolu izah olunur. Ünsiyyət şəxsin həm özünü sosial mühitdə tanıtmasına, həm də sosial mühitdə əlaqələr qurmasına kömək edir. Ünsiyyət dost mühitində, məktəb mühitində, iş şəraitində önəmli rol oynayır. Kollektivdə qarşılıqlı təsir məhz ünsiyyətin köməyi ilə yaranır.İşgüzar görüşlərdə şəxslərarası fikir mübadiləsi, işin gedişi və nəticənin ortaya qoyulması üçün ünsiyyət əsas faktordur.

II. FƏSİL. YENİYETMƏLİK DÖVRÜNDƏ YARANAN PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI

2.1 Yeniyetməlik dövründə yaşanan psixoloji hallar və yaş böhranı

İlk öncə yaş böhranın nə olduğuna aydınlıq gətirmək lazımdır. İnkişafın bütün dövrlərində böhran olduğu kimi yeniyetməlik dövründə də, yaş böhranı özünü biruzə verir. Yeniyetməlik dövründə yaranan yaş böhranı 2 formada nəzərə çarpır:

Müstəqillik böhranı

Asılılıq böhranı

Yeniyetməlik dövründə müstəqillik böhranı daha geniş yayılmışdır. Onun əsas xarakterik əlamətləri yeniyetmələrdə özünü inadkarlıq, tərslik, her şeyə neqativ münasibət göstərən, özbaşınalıq, qısqanclıq kimi biruzə verir. Bir nümunə ilə izah etsək, 3 yaşındakı uşaq öz oyuncaqlarını başqa uşaqlarla bölüşmürsə qısqanclıq edirsə, bu hal yeniyetməlik dövründə şəxsi əşyalarına heç kimin toxunmasına icazə verməmək, otağına kənar şəxsin girişinə qadağa qoymaqla özünü göstərir.

Aslılıq böhranı isə yuxarıda qeyd etdiklərimizin əksi olaraq yeniyetməlik dövründə şəxsdə həddindən artıq anlayışlı söz dinləyən, başqasının təsiri altına rahatlıqla düşən, özündən böyüklərin sözüylə hərəkət edən formada özünü biruzə verir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, böhranlı dövrlərdə ailədə narahatlıq törətməyən uşaqlar belə diqqət mərkəzində olmalı və psixoloqlardan psixoloji dəstək almalıdırlar. Bir sözlə, bu dövrdə yeniyetmələri başa düşməyi bacarmalı və onlara vaxtında kömək göstərmək lazımdır.

Yeniyetməlik dövründə yeniyetmədə özünü biruzə verən hisslər:

Qorxu

Yeniyetməlikdə qorxu hissi uşaqlıq dövründə yaşanan hallar ilə oxşardır. Yeniyetmələr üçün xüsusilə “bilinməyən” şeylər qorxunun əmələ gəlməsinə səbəb olur. Yeniyetmənin maraq göstərdiyi fəaliyyətlərin nəticəsini təxmin edə bilməməsi də onun qorxmasına səbəb ola bilər.

Yeniyetməlikdə qorxu hissi üç mərhələdə baş verə bilər:

1.Obyektlərə qarşı hiss edilən qorxular: it, pişik, siçan, arı, lift, təyyarə, yüksəklik, qaranlıq və sairə.

2. Sosial münasibətlərə qarşı hiss edilən qorxular: digər insanlarla tanış olmaq, cəmiyyət qarşısında danışmaq, özlərindən yaşca böyük olan mühitdə yer almaq və s.. Bu cür sosial qorxu özünü utancaqlıq və susqunluq şəklində biruzə verə bilər.

3. Yeniyetmənin özü ilə əlaqəli qorxuları: maddi çətinlik, ölüm, ailə tərəfindən qəbullanmama, özünün və ya ailəsindən bir fərdin ciddi bir xəstəliyə tutulması, məktəb həyatında və ya işində uğursuzluğa məruz qalması yeniyetmədə qorxu yarada biləcək amillərdəndir. Yeniyetmə qorxu vəziyyətində mövcud stiuasiyadan qaçma, halsızlıq, titrəmə, tərləmə kimi fiziki hadisələrlə qorxduğunu büruzə verir. Yaş artdıqca, ətraf mühitlə olan münasibətlər artdığına görə nəticə etibari ilə qorxuların yavaş-yavaş azaldığı görünür.

Həyəcan

Həyəcan real səbəbdən çox, xəyali səbəblər nəticəsində əmələ gələn qorxu tipidir. Ümumiyyətlə, həyəcan qorxudan daha uzun zamanı əhatə edir. Həyəcan, keçmişlə bağlı olub gələcək fəaliyyətdə də, şəxsdə özünü biruzə verə biləcək bir haldır.

Qəzəb

Yeniyetməlik dövründə qəzəbə səbəb olan hadisələr, ümumiyyətlə, sosial tərkibli hadisələrdir.Yeniyetmənin sözləri, istəkləri ailədə valideynləri tərəfindən qəbul edilməsə, əgər yeniyetməyə lağ edilərsə, ona yalan danışılarsa, sosial çevrəsində sayılmazsa onda qəzəb halları baş verə bilər.

Ruh düşkünlüyü

Əgər yeniyetmənin arzu və məqsədinin qarşısına xarici və ya daxili maneələr çıxarsa, o zaman yeniyetmədə ruh düşkünlüyü baş verəcək. Belə psixoloji halların bir qismi qəzəbdən, amma əksəriyyəti psixoloji gərginlik və sıxıntı hallarından meydana gəlir. Ruh düşkünlüyü yaşayan yeniyetmə üzüntülərini insanlara göstərməklə ətraf mühitin diqqətini cəlb etmək və onlardan diqqət görmək istəyir. Ruhi sarsıntı keçirən yeniyetmələrdə depressiyanın ağır formaları yaranarsa və psixoloji dəstək almazsa, yeniyetmə intihar edə bilər. Belə hallarnan qarşılaşmamaq üçün yeniyetməlik

dövründə valideynlərin diqqətli olması və ehtiyac olduğu zaman psixoloq müraicət etməkləri vacibdir. Bunuda qeyd etmək lazımdır ki, yeniyetmənin əsəbi vaxtı onunla söhbət etmək mənasızdır. Belə vəziyyətdə yeniyetmənin sakitləşməsini gözləmək məsləhətlidir.

Yeniyetməlik dövründə görünən digər bir problem isə yeməklə bağlıdır. Xüsusilə, çox yemək və ya yeməyi rədd etmək, həmçinin kök olduğunu fikirləşmək bunun həlli üçün müəyyən yollara (pəhriz, ac qalmaq, xüsusi vasitələrin qəbulu) əl atmaq bu dövrdə həll olunması vacib olan problemlərdən biridir.

1. Yeniyetməlik dövründə yaranmış bəzi problemlər yeniyetmədə özünə qarşı inamsızlıq hissinin yaranmasına səbəb olur, bu da nəticə etibarı ilə emosional gərginliyə gətirib çıxarır.
2. Ailə daxilində emosional və sosial cəhətdən mükəmməl bir uşaqlıq dövrü keçirən şəxs, yeniyetməlik dövrünün mənfiliklərini daha asan bir şəkildə həll edə bilər. Uşaqlıq illərində övladlarıyla dostcasına dialoq qurmağı bacaran valideynlər, bu dialoqu yeniyetməlik dövründə də davam etdirərək gənc üçün lazım olan rəhbərlik missiyasını da yerinə yetirmiş olurlar.
3.Sosial təzyiq nəticəsində əmələ gələn inamsızlıq və şübhəlilik hisslərinin yerinə, yeniyetməyə, özünə məxsus şəxsiyyətə sahib olduğu hiss etdirilməli, işində və sosial həyatında arzularına, istəklərinə, bacarıqlarına və ehtiyaclarına kömək edəcək məsləhətlər uyğun bir şəkildə verilməlidir.
4. Yeni mühitə uyğunlaşmaq hər yaşda çətin olduğu kimi, yeniyetməlik dövründə uyğunlaşmanın daha da çətin olduğunu qeyd etmək lazımdır. Bu problemin başlıca səbəbi, yeniyetmədən qısa müddət içində yeni mühitə uyğunlaşmasının gözlənməsidir.

Yeniyetməlik dövründə gəncdə ən çox özünü biruzə verən problemlərdən biri ailə içində anlaşılmazlıqların olmasıdır.Yeniyetmə inkişaf dövründə olduğu üçün pis və yaxşı davranışları özlərinə nümunə götürərlər.Özləri üçün doğru hesab edərək yanlış olduğunu o an düşünməzlər. Ailə isə bunun yanlış davranış olduğunu bildirdiyi zaman qəbullanmaq istəməzlər. Ailədən söz eşitmək, qayda qanuna əməl etmək bu yaşdakı gənclərə mənfi təsir göstərər. Ailə içi qaydalara qarşı çıxmağa başlayarlar. Məsələn, evə gəliş saatı

maksimum 9 olan bir gənc oğlan saat 11-12 də evə gələr. Ev qaydasını pozmuş olması onda bir növ şəxsiyyətinin isbatı kimi özünü biruzə verər. Bu davranışıyla artıq ailəsinin qoyduğu qayda-qanunların çərçivəsində yaşamaq istəmədiyini göstərər. Ailəsindən danlaq eşitdiyi zaman isə bu halı vərdiş halına gətirməyə davam edər. Böyük problemlərə yol açan hallarda beləliklə yaranmağa başlayar.

Yeniyetmə qızlardada ailəsinə qarşı problemləri yaranar. Məsələn bu yaş dövründə qızlar özlərini inkişaf mərhələsində olduqlarından, demək olar ki, hər şey ilə maraqlanarlar. Saçlarının rəngini dəyişmək, modelini dəyişmək, makiyaj etmək, daha fərqli geyim tərzlərinə üz tutmaq. Bu hallar əlbətdəki valideynlər tərəfindən bir mənalı qarşılanmaz. Vaxtından tez belə dəyişikliklərə üz tutması valideynləri narahat edər. Qarşısını almaq üçün qaydalar qoymağa çalışarlar.

Yeniyetmələrdə bu dövrdə ali məktəbə hazırlıq və peşə seçimi ilə bağlıda stresli vəziyyət yaranar. Valideynləri tərəfindən edilən basqı nəticəsində həyatlarının həll edici qərarı olaraq düşünərlər.Əgər universitetə qəbul olmasalar həyatlarının sonu kimi düşünər. Son dövrlər də, baş verən intiharlarıda buna nümunə göstərmək olar.Yeniyetmələrneqativ düşüncələrə qapılarlar.Həyatda özlərini çox lazımsız hesab edərək intihara cəhd edərlər.Bu hallar əsasən valideynində yeniyetməyə çox təsir göstərdiyi zaman güclənir. Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, hər uğursuzluq yeniyetmənin dərslərinə də müəyyən dərəcədə təsir edər. Bəzən valideynlər övladına peşə seçimində öncəlik tanımazlar sanki özlərinin həyatıymış kimi qərar verərək, yeniyetmənidə bu qərarla üzbəüz qoyarlar.Yeniyetmə isə xəyalında ayrı peşə realda isə valideynlərin seçdiyi peşə arasında seçım qarşısında qalarlar.Çox zaman isə valideyn istəyi gerçəkləşər. Yeniyetmə isə istəksiz valideynin seçdiyi yolla davam edər.Məsələn, bir gəncin futbola çox marağı vardır.Xəyalında gələcəkdə çox tanınmış bir futbolçu olmaq var. Demək olar hər gün həvəslə məşq edir günün bir çox hissəsini topla bərabər keçirir. Dərslərinə isə çoxda zaman ayıra bilmir. Bu halnan təbii bir çox valideyn razı olmayacağı üçün qarşısını almaq üçün gəncin futbol oynamağına qadağa qoyaraq valideyn həm həvəsini qırmış olur həm də dərslərində daha da uğursuzluğa səbəb olmuş olar. Bu halda nə etmək olar? Valideyn onun düşüncəsini dəstəklədiyini övladının arxasında olduğunu ama təhsilində önəmli olduğunu izah

edərək günün müəyyən saatında futbol oynamağına şərait yarada bilər.Bu halda gəncdə həvəs oyandırmaq mümkün olacaqdır.

Bu dönəmdə rast gəlinən problemlərdən biri də qarşı cinslə olan münasibətlərdir. Yeniyetməlik dönəmində gənc cinsiyyətinin tam fərqinə vardığından onda qarşı cinsə qarşıda maraq hissi yaranır. Bu maraq hissi məktəbdə parta yoldaşı ilə tanışlıqdan, həyətdəki qonşu həm yaşıdı əks cinslə münasibətindən və ya başqa cür ortaya çıxa bilər. Əsas məsələ bu hisslərini çəkinmədən ailədə bölüşə bilməyindədir. Hisslərini izah edərkən qarşı çıxılmadan dinlənilmək və təsdiq olunmaq yeniyetmənin ailəsindən ən böyük gözləntisidir. Onsuzda bu qarşı cinsə olan maraq hissi bir müddət sonra keçib gedəcək. Bu vəziyyətdədə ailə doğru davranış formasını qorumalıdır.

Bu dönəmdə gənclər ailələrindən və ətraf mühitdən hər zaman dəstək görmək istəyərlər. Təriflənmək, uğurlarına sevinəcək dostlar axtararlar.Ailəsinin onu anlamasını qərarlarına qarşı çıxmamasını arzulayarlar.

Yeniyetmə bu yaş dövründə ətraf mühitə çox tez inandığı üçün çox təəssüf bəzən aldadıla bilir. Yeniyetməlik dövründə ki, gənc diqqət gördüyü, biriləri tərəfindən anlaşıldığını gördüyü zaman onu özünə dost hesab edərək, həmin şəxslə daha çox bir yerdə zaman keçirmək arzusunda olurlar. Bu isə bəzən tanımadığı inanlar tərəfindən sui-istifadəyə, qaçırılmağa, bəzi yetniyetmələrə uyğun olmayan işlərə məcbur edilməyə gətirib çıxara bilir.

Bu kimi hallarla qarşılaşmamaq üçün valideyn-övlad arasında münasibət güclü olmalı, yeniyetmə çəkinmədən istəklərini valideynə bildirməlidir. Ünsiyyətləri müəyyən çərçivələr daxilində səmimi olmalıdır.

2.2 Yeniyetmələrin sosial psixoloji problemlərinin araşdırılması və həlli yollar.

Yeniyetməlik dövründə yeniyetmə bir çox sosial və psixoloji problemlərlə qarşılaşır və bu problemləri özlərinə xas üsullarla həll yollarını araşdırıb tapmağa yönəlirlər. Bu dövrdə valideynlərin öhdəsinə çox iş düşür. Valideyn yeniyetməlik dövrünə çatmış övladına daha çox zaman ayıraraq onun problemlərini dinləməli, problemləri yaradan faktorları araşdırmalı,onlara haqq verdiyini, onu anladığını davranış və sözlərində hiss

etdirməlidir. Aşağıda yeniyetməlik dövründə sıx görülən problemlər və onlara valideynlərin baxış tərzləri necə olmalıdır haqqında geniş məlumat qeyd olunub.

Bədənsəl dəyişikliklərlə bağlı olaraq sıx görülən problemlər

Ehtiyyatsızlıq: Qolların ani uzanması, əzələlərdə baş verən dəyişikliklər yeniyetmələrin hərəkətlərinə nəzarət etməsində çətinliklər yaradar.

Boy uzanması ilə əlaqədar qayğılar: Yeniyetməlik dövründə eyni yaşdakı uşaqlar fərqli sürətlərdə və zamanlarda uzanarlar. Bu vəziyyət özlərini digərləri ilə müqayisə etmələrinə və inkişafları ilə əlaqədar qayğılar yaşamalarına səbəb olar. Bədəndəki ani dəyişikliklərin, sinələrin inkişafının ətrafdan fərqinə varılması qayğısı bəzi yeniyetmələrin bədənlərini gizləməyə çalışaması, əyilərək dayanmağa və ya bol geyimlərə yönəlməsinə səbəb olar.

Səsi gizləmə: Səsdə ortaya çıxan çatlama bəzi gənclərin bu vəziyyətdən narahatlıq duymalarına və səslərini gizləmək üçün danışmaqdan qaçınmağa başlamasına səbəb ola bilir. Cinsi inkişafın gecikməsi ilə əlaqədar qayğılar: xüsusilə fiziki və cinsi inkişafı daha gec olan qrupdakı gənclər özlərini yaşıdları ilə müqayisə etdiklərində inkişaflarının gecikməsinə bağlı qayğılar yaşayarlar, özlərinə və cinsləriylə bağlı şübhə duymağa başlayarlar. Ana-ataların bu inkişaf müddətində ortaya çıxan problemlərə qarşı tutumları necə olmalıdır?

Ünsiyyəti açıq saxlamaq və inkişaf müddəti ilə əlaqədar danışmaq lazımdır. Eyni cinsiyyətdən valideynlərin öz inkişaf müddətindən, hansı yaşda yetkinliyə girdiyindən, nə növ qayğılar yaşadığından da, nümunələr verərək danışması gənci rahatlanmağına kömək edər.

Yeniyetməlik dövründə xüsusilə kalori ehtiyacı artar. Gəncin inkişaf edən sümükləri daha çox kalsiuma ehtiyac duyar və buna uyğun qidalar qəbul etməsini tələb edər. Xüsusilə sürətli uzanma dövründə kişilərin gündə 2800, qızların isə 2400 kalori qəbul etməsi məqsədə uyğundur.

Yeniyetmənin fiziki qurluşuna uyğun idman növünə yönəltmək. Fiziki inkişafı ən yaxşı dəstəkləyən vasitə davamlı şəkildə tətbiq olunan idman fəaliyyətləridir. Yeniyetməyə sağlamlığını qoruması haqqında danışmaq yerinə valideynlər şəxsən tətbiq edərək nümunə olmaqları daha təsirli olacaqdır.

Ana-atalara düşüncə inkişafını dəstəkləmə təklifləri

Yeniyetməlik dövründə ortaya çıxan düşünmə bacarığını dəstəkləmək vacib xüsusiyyətlərdən biridir. Yeniyetmə məntiqi düşüncəsindən istifadə etməli, sorğulamağı, plan qurmağı, başqalarını anlamağı bu yolla inkişaf etdirə bilər. Bu səbəbdən ata-ana yeniyetmənin fikirlərini dəstəkləməlidir. Yeniyetmənin fikirlərini səbirlə dinləməli, onun fikirlərinə dəyər verdiyinizi ifadə etmək əhəmiyyətlidir.

Yeniyetmələr gündəlik çətinliklərini, problemlərini daha çox anaları ilə paylaşar. Ata isə gələcəyə istiqamətli planların paylaşıldığı, fikir müzakirələrinin edildiyi, xüsusilə oğlanlarda yeniyetmələrin özünü qəbul etdirməyə çalışdığı şəxsdir. Yeniyetmə qızlar isə bu dövrdə ata ilə məsafəli olurlar.

Cinsi inkişaf

Yeniyetməlik, cinsi oyanış dövrüdür, cinsi duyğu və davranışlar üzərindəki basqının azalması lazımdır. Cinsi rolların qazanılmasında model alma əhəmiyyətli rol oynayar. Qarşı cinslə yoldaşlıq cinsəlliyin yeniyetmənin həyatındakı yerinin fərqinə varması və cinsi rolları həyata keçirməsi üçün köməkçi olar. Yeniyetmənin yaşıdları tərəfindən qəbul görmək məqsədiylə hazır olmadığı əlaqələr yaşaması öz mənlik hörmətinə mənfi təsir edər.

Cinsi inkişafı dəstəkləməyə istiqamətli təkliflər

Gəncin cinsi mövzularda doğru məlumatlanmasını dəstəkləmək, müsbət cinsi rol nümunələri təqdim etmək, özünün və bədəninin qiymətli olduğunu və lazım olduğu halda "xeyir" deməyin vacibliyi, uyğun olan qarşı cins əlaqələrinə dəstək olmaq, uyğun görmədikləri halda fikirlərini açıqca söyləmək ancaq son qərarı yeniyetməyə buraxmaq lazımdır.

Mənəvi münasibətlərin yaxşılaşdırılması

Yeniyetmədə müstəqillik və məsuliyyət hissini artırmaq böyük rol oynayır. Bəs bunu necə həyata keçirmək lazımdır?

İlk öncə, çalışmaq lazımdır ki, yeniyetmə evdə müxtəlif işlərdə valideynlərin ən yaxın köməkçisi olsun. Belə olduğu təqdirdə, yeniyetmə oğlan ananın yaxın köməkçisi və məsləhətçisinə çevrilir, onun qayğısına qalır.

Yeniyetmə qız isə özünü evin “balaca sahibəsi” hesab edir. Yeniyetmələrlə bu cür ünsiyyət şəraitində yeniyetmə yetkinlik hissinə daha tez yiyələnir. Nəticədə, bu cür qarşılıqlı etimad şəraitində yeniyetmə ilə yetkin arasında heç bir ziddiyyət yaranmır.

Yeniyetməlik dövründə ünsiyyət problemləri necə həll edilə bilər?

Əslində ailə daxili ünsiyyət problemləri yalnız yeniyetməlikdə yaşanmır. Uşaq doğulduğu andan etibarən yaşadığı ailə mühitində ünsiyyət problemləri ilə üzləşə bilər. Ancaq müşahidələr göstərir ki, bu problemlər yeniyetməlik çağında daha sıx təsadüf olunur. Normal ünsiyyət prosesinin yaranması və qorunub saxlanması üçün övladınızı sevdiyinizi ona hiss etdirmək lazımdır. Ancaq, bunu yalnız maddi olaraq deyil, mənəvi yöndən etmək lazımdır. Övladınızı şəxsiyyət kimi qəbul etmək önəmlidir. Ona hörmət etdiyinizi ünsiyyətiniz vasitəsiylə biruzə verə bilərsiniz. Ailə içi qaydaları təyin edərkən yeniyetmələrin fikirlərinədə əhəmiyyət verin. Ailə üçün hər hansı bir qərarı qəbul edərkən mütləq onunla da məsləhətləşin. Ailədə valideyn-övlad münasibətlərinin sağlam olması üçün yuxarıda qeyd edilənlər önəmlidir.

III. FƏSİL. ENİYETMƏ VƏ GƏNCLƏRİN ÖZ AİLƏLƏRİNDƏ HƏYATA MÜNASİBƏTLƏRİNİN ÜZƏ ÇIXARILMASI İLƏ BAĞLI KEÇİRİLMİŞ EXPERİMENTAL TƏDQİQAT

3.1 Tədqiqatın strukturu

Tədqiqatın həyata keçirilməsi üçün bir neçə mərhələ ardıcıl həyata keçirilmişdir. İlk mərhələdə tədqiqatın strukturu hazırlanmış, fərziyyələr irəli sürülmüşdür. Daha sonra tədqiqatda iştirak edəcək yeniyetmələrin sayı, tədqiqatın keçiriləcəyi yer, tədqiqatda istifadə olunacaq metodika seçilmiş, yeniyetmələr üçün tədqiqatda istifadə olunacaq sorğu vərəqləri hazırlanmışdır. Tədqiqatın ikinci mərhələsində isə birinci mərhələdə qeyd olunanlar həyata keçirilərək məlumatlar tam toplanmışdır. Tədqiqathaqqında hər bir iştirakçıya ətraflı məlumat verilmişdir.Sonuncu mərhələdə isə tədqiqatın nəticələri işlənib hazırlanmaşdır. Əldə olunan nəticələr təhlil edilərək, xüsusi qrafik və cədvəllər yerləşdirilmiş və statistik analiz aparılmışdır. Ən sonda isəəldə olunan məlumatlar dissertasiya formasına salınmışdır.

3.1.1 Tədqiqatın iştirakçıları

Yeniyetmə və gənclərin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması ilə bağlı keçirilmiş experimental tədqiqat 56 saylı orta məktəbin 9-10-11 ci sinif şagirdləri arasında keçirilmişdir. Ümumilikdə 90 yeniyetmə iştirak etmişdir. Bunlardan 30 nəfəri 9-cu sinif (15 qız, 15 oğlan), 30 nəfəri 10-cu sinif (15 qız, 15 oğlan), 30 nəfəri isə 11-ci sinifdən (15 qız, 15 oğlan) ibarət olmuşdur. Tədqiqatın həyata keçirilməsi üçün iştirakçı seçimin də nəzərə alınan şərtlər aşağıdakı kimidir:

Yaş kriteryasına uyğun olması (14-17)

Müqayisənin aparıla bilməsi üçün yeniyetməlik yaş dövrünün müxtəlif müddətlərinə uyğun iştirakçıların seçilməsi.

İştirakçıların sayının hər üç sinif üçün eyni olması.

3.1.2 Tədqiqatda istifadə olunan klinik material və metodlar

Tədqiqat həyata keçirilmədən öncə suallardan ibarət olan anket hazırlanmışdır. Anket 8 sualdan ibarət olmuşdur.Tədqiqatda yeniyetmələrin həyata münasibətlərini aydınlaşdırmaq üçün müəllifi Şrayber olanyeniyetmə və gənclərin öz ailələrində

həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması ilə bağlı testdən istifadə olunmuşdur. Tədqiqat prosesində keçirilən sorğu nəticəsində yeniyetmələrin ailələri ilə münasibətlərinə toxunulmuş və verilən cavabların köməyi ilə ailə-yeniyetmə münasibətləri ortaya çıxarılmışdır

3.1.3 Statistik analiz

SPSS proqramının 16.0 versiyasının köməyi ilə tədqiqat nəticələrinin hazırlanması həyata keçirilmişdir.X kvadratl testi, T-Testi, Anova, Fişer və Pearson əmsalından istifadə olunmuşdur. Sorğuda verilən hər sualın cavabı üçün cinsiyyət qrupları, təhsil müddəti (yaş aralığı)arasında münasibətlərə toxunulmuşdur.

Cinsiyyət qrupları ilə mülahizələr arasında münasibətlər

Cinsiyyət qrupları ilə 1-ci mülahizə arasında münasibətlər

Cinsiyyət ilə 1-ci mülahizə (Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim) arasında X kvadratı testi

Cədvəl 1:Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim

			Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim					Cəmi
			Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	4	8	8	8	17	45
		% в Cinsiyyətiniz	8,9%	17,8%	17,8%	17,8%	37,8%	100,0%
		% в Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim	57,1%	80,0%	47,1%	34,8%	51,5%	50,0%
		% yekun nəticə	4,4%	8,9%	8,9%	8,9%	18,9%	50,0%
	Qız	Miqdarı	3	2	9	15	16	45
		% в Cinsiyyətiniz	6,7%	4,4%	20,0%	33,3%	35,6%	100,0%
		% в Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim	42,9%	20,0%	52,9%	65,2%	48,5%	50,0%
		% yekun nəticə	3,3%	2,2%	10,0%	16,7%	17,8%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	7	10	17	23	33	90
		% в Cinsiyyətiniz	7,8%	11,1%	18,9%	25,6%	36,7%	100,0%
		% в Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	7,8%	11,1%	18,9%	25,6%	36,7%	100,0%

Sorğunun birinci “Məmnuniyyətlə evdən gedərdim”mülahizəsinə 45 oğlandan 34.8 % (8) razı deyiləm, 51.5 % (17) isə tamamilə razı deyiləm cavabını 45 qızdan 65.2 % (16) razı deyiləm, 48.5 % (15) isə tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 1-ci mülahizə arasında əlaqə zəifdir. Cədvəl 1-ə əsasən xanaların 20%-də “razı deyiləm” və razıyam xanalarında

oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. X kvadratı testinin qanunlarına uyğun olaraq ümumi xanaların 20%-nə qədər hissəsində Pearson X kvadratı əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. 20%-dən yuxarı aldıqda növbəti mərhələdə dəyərin 5-dən aşağı olub olmaması yoxlanılır. Əgər dəyər 5-dən aşağıdırsa Fişer testi əmsalı nəzərə alınır. Mövcud dəyər 5-lə 25 arasında olduqda X kvadratında 2-ci sırada olan əmsal şərh edilməlidir. 25-dən yuxarı olduqda yenidən Pearson əmsalı oxunmalıdır. Cədvəl 2-də bizim nümunəmizdə yalnız 2 xanada (20%-də)fərqlilik olduğu üçün Pearson əmsalı nəzərə alınır. Üçüncü sütunda Pearson əmsalı 0,202 çıxmışdır. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə bu mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cədvəl 4: Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Birinci mülahizənin çəkisi	oğlan	45	3,9356	1,52869	,22788
	qız	45	4,2533	1,27593	,19020

Cədvəl 5: Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

<table>
<tr><td colspan="2" rowspan="3"></td><td colspan="2">Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri</td><td colspan="7">Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları</td></tr>
<tr><td rowspan="2">F</td><td rowspan="2">Əmsal</td><td rowspan="2">т</td><td rowspan="2">f/d.</td><td rowspan="2">Əmsal (iki tərəfli)</td><td rowspan="2">Ortalama fərqi</td><td rowspan="2">Ortalama xətanın kvadratı fərqləri</td><td colspan="2">95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri</td></tr>
<tr><td>Aşağı</td><td>Yuxarı</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Birinci mülahizənin çəkisi</td><td>Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur</td><td>5,300</td><td>,024</td><td>-1,071</td><td>88</td><td>,287</td><td>-,31778</td><td>,29683</td><td>-,90767</td><td>,27211</td></tr>
<tr><td>Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur</td><td></td><td></td><td>-1,071</td><td>85,274</td><td>,287</td><td>-,31778</td><td>,29683</td><td>-,90793</td><td>,27237</td></tr>
</table>

T testləri bir asılı dəyişənə münasibətdə iki müstəqil qrupun bu dəyişənin dəyərləri üzərində mənalı bir fərqin olub olmadığını müəyyən etmək məqsədi ilə həyata keçirilir. T testini keçirmək üçün parametrik dəyişən olmalıdır və bu dəyişən normal yayılma göstərməlidir.İkinci bir şərt isə varyanslar bir birinə yaxın olmalıdır (bərabər olmalıdır). Normal yayılımın olub olmamasını müəyyən etmək üçün Kolmogorov-Smirnov testinə baxmaq lazımdır. Bu testdə göstəricilər 0,05-dən böyük olduqda normal yayılmanın olduğunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Lakin bizim

nümunəmizdə Cədvəl 4-də bu dəyər 0,05-dən kiçik olduğuna görə normal yayılma mövcud deyil. Cədvəl 6-da isə varyansların bərabərliyi ilə bağlı əmsal 0,05-dən kiçik olduğununa görə varyanslar bir-birindən çox fərqlidir. Bunu cədvəl 3-də qırmızı hərflərlər verilmiş varyans dəyərlərindən də görmək mümkündür. Nəhayət cədvəl 6-da T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,287) cinsiyyətlər arasında 1-ci mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 1-ci mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Cədvəl 4-də (oğlanlarda 3,93, qızlarda isə 4,25). Beləliklə 1-ci mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyət ilə 2-ci mülahizə arasında münasibətlər

Cədvəl 6:Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram

			Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram					Cəmi
			Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	5	13	7	13	7	45
		% в Cinsiyyətiniz	11,1%	28,9%	15,6%	28,9%	15,6%	100,0%
		% в Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram	55,6%	54,2%	43,8%	43,3%	63,6%	50,0%
		% yekun nəticə	5,6%	14,4%	7,8%	14,4%	7,8%	50,0%
	Qız	Miqdarı	4	11	9	17	4	45
		% в Cinsiyyətiniz	8,9%	24,4%	20,0%	37,8%	8,9%	100,0%
		% в Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram	44,4%	45,8%	56,3%	56,7%	36,4%	50,0%
		% yekun nəticə	4,4%	12,2%	10,0%	18,9%	4,4%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	9	24	16	30	11	90
		% в Cinsiyyətiniz	10,0%	26,7%	17,8%	33,3%	12,2%	100,0%
		% в Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	10,0%	26,7%	17,8%	33,3%	12,2%	100,0%

Sorğunun ikinci "Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram" mülahizəsinə 45 oğlandan 54.2 % (13) razıyam cavabını, 54.2 % (13) razı deyiləm cavabını, 45 qızdan 45.8 % (11) razıyam, 56.7% (17) razı deyiləm cavabını vermişdir. Qızlarda razı deyiləm cavabını verən iştirakçı sayı çoxluq təşkil etmişdir.

Cədvəl7: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	1,879[a]	4	,758	,765		
Ehtimal olunan əlaqə	1,892	4	,756	,768		
Fişer əmsalı	1,933			,768		
Birbaşa əlaqə əmsalı	,030[b]	1	,863	,932	,466	,067
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. .2 xana(20,0%) üçün əhəmiyyətli əmsal 5-dən aşağıdır. Təxmin edilən minimal dəyər 4,50.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 2-ci mülahizə arasında əlaqə yoxdur. Cədvəl 6-a əsasən xanaların 20%-də "tamamiylə razı deyiləm" xanalarında oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. Belə olduqda Pearson X kvadratı əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. Cədvəl 7-də bizim nümunəmizdə yalnız 2 xanada (20%-də) fərqlilik olduğu üçün Pearson əmsalı nəzərə alınır. Üçüncü sütundə Pearson əmsalı 0,765 çıxmışdır. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə bu ikinci mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cinsiyyət ilə 2-ci mülahizə arasında T testi

Cədvəl 9: Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
İkinci mülahizənin çəkisi	Oğlan	45	6,0233	2,52277	,37607
	Qız	45	6,1100	2,26188	,33718

Cədvəl 10:Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları						
									95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri	
		F	Əmsal	T	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortalama fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	Aşağı	Yuxarı
İkinci mülahizənin çəkisi	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	1,100	,297	-,172	88	,864	-,08667	,50510	-1,09044	,91710
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			-,172	86,972	,864	-,08667	,50510	-1,09060	,91727

Nəhayət cədvəl 10-da T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,864) cinsiyyətlər arasında 2-ci mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 2-ci mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 6,02, qızlarda isə 6,11) Beləliklə 2-ci mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyətlə 3-cü mülahizə arasındakı münasibətlər

Cədvəl 11:Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm

			Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm					Cəmi
			Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	12	14	10	7	2	45
		% в Cinsiyyətiniz	26,7%	31,1%	22,2%	15,6%	4,4%	100,0%
		% в Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm	50,0%	56,0%	58,8%	35,0%	50,0%	50,0%
		% yekun nəticə	13,3%	15,6%	11,1%	7,8%	2,2%	50,0%
	Qız	Miqdarı	12	11	7	13	2	45
		% в Cinsiyyətiniz	26,7%	24,4%	15,6%	28,9%	4,4%	100,0%
		% в Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm	50,0%	44,0%	41,2%	65,0%	50,0%	50,0%
		% yekun nəticə	13,3%	12,2%	7,8%	14,4%	2,2%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	24	25	17	20	4	90
		% в Cinsiyyətiniz	26,7%	27,8%	18,9%	22,2%	4,4%	100,0%
		% в Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	26,7%	27,8%	18,9%	22,2%	4,4%	100,0%

Sorğunun üçüncü "Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm" mülahizəsinə 45 oğlandan 50 % (12) tam razıyam, 56 % razıyam cavabını, 45 qızdan 50 % (12) tam razıyam, 65 % (14) razı deyiləm cavabını vermişdir.

Cədvəl 12: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	2,689[a]	4	,611	,628		
Ehtimal olunan əlaqə	2,721	4	,606	,630		
Fişer əmsalı	2,799			,612		
Birbaşa əlaqə əmsalı	,596[b]	1	,440	,494	,247	,051
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. 2 xana(20,0%) üçün əhəmiyyətli əmsal 5-dən aşağıdır. Təxmin edilən minimal dəyər 2,00.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- ,772.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 2-ci mülahizə arasında əlaqə yoxdur. Cədvəl 6-a əsasən xanaların 20%-də “razı deyiləm” xanalarında oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. Belə olduqda Pearson X kvadratı əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. Cədvəl 11-də bizim nümunəmizdə yalnız 2 xanada (20%-də) fərqlilik olduğu üçün Pearson əmsalı nəzərə alınır. Üçüncü sütundə Pearson əmsalı 0,611 çıxmışdır. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə bu üçüncü mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cədvəl 14: Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Üçüncü mülahizənin çəkisi	oğlan	45	7,2000	3,52652	,52570
	qız	45	7,8000	3,85887	,57525

Cədvəl 15: Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları						
									95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri	
		F	Əmsal	т	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortalama fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	Aşağı	Yuxarı
Üçüncü mülahizənin çəkisi	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	1,516	,222	-,770	88	,443	-,60000	,77928	-2,14865	,94865
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			-,770	87,296	,443	-,60000	,77928	-2,14882	,94882

Cədvəl 15-də T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,443) cinsiyyətlər arasında 3-cü mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 3-cü mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 7,2, qızlarda isə 7,8) Beləliklə 3-cü mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyət qrupları ilə 4-cü mülahizə arasındakı əlaqə

Cədvəl 16:Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm

			Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm					Cəmi
			Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	5	14	10	16	0	45
		% в Cinsiyyətiniz	11,1%	31,1%	22,2%	35,6%	0,0%	100,0%
		% в Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm	71,4%	41,2%	45,5%	66,7%	0,0%	50,0%
		% yekun nəticə	5,6%	15,6%	11,1%	17,8%	0,0%	50,0%
	Qız	Miqdarı	2	20	12	8	3	45
		% в Cinsiyyətiniz	4,4%	44,4%	26,7%	17,8%	6,7%	100,0%
		% в Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm	28,6%	58,8%	54,5%	33,3%	100,0%	50,0%
		% yekun nəticə	2,2%	22,2%	13,3%	8,9%	3,3%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	7	34	22	24	3	90
		% в Cinsiyyətiniz	7,8%	37,8%	24,4%	26,7%	3,3%	100,0%
		% в Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	7,8%	37,8%	24,4%	26,7%	3,3%	100,0%

Sorğunun dördüncü "Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm" mülahizəsinə 45 oğlandan 41.2% (14) razıyam, 66.7 % (16) razı deyiləm cavabını, 45 qızdan 58.8 % (20) razıyam cavabını vermişdir.

Cədvəl 17:X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	8,193[a]	4	,085	,077		
Ehtimal olunan əlaqə	9,452	4	,051	,072		
Fişer əmsalı	7,690			,087		
Birbaşa əlaqə əmsalı	,042[b]	1	,838	,919	,459	,080
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 4 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 1,50.

b. Standartlaşdırılmış Statistika- -,205.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 4-cü mülahizə arasında əlaqə yoxdur. Cədvəl 16-a əsasən xanaların 40%-də "tamamiylə razı deyiləm" və "tam razıyam" xanalarında oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda ehtimal olunan dəyər cədvəl 17-nin a bəndində dəyər 1,5 olduğu və 5-dən aşağı olduğu üçün Fişer əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. Cədvəl 17-də Fişer əmsalı 0,051, yəni 0,05–dən böyük olduğu müəyyənləşmişdir. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə dördüncü mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cədvəl 18:Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Dördüncü mülahizənin çəkisi	oğlan	45	11,2889	4,20293	,62654
	qız	45	11,1111	4,08001	,60821

Cədvəl 19:Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları						
		F	Əmsal	т	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortalama fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri: Aşağı	95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri: Yuxarı
Dördüncü mülahizənin çəkisi	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	,371	,544	,204	88	,839	,17778	,87319	-1,55751	1,91307
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			,204	87,923	,839	,17778	,87319	-1,55753	1,91309

Cədvəl 19-da T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,839) cinsiyyətlər arasında 4-cü mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 4-cü mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 11,28, qızlarda isə 11,11) Beləliklə 4-cü mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyət qrupları ilə 5-ci mülahizə arasındakı əlaqə

Cədvəl 20:Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm

			Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm					Cəmi
			Tamamile razı deyiləm	Razı deyiləm	Bilmirəm	Razıyam	Tam razıyam	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	0	2	12	24	7	45
		% в Cinsiyyətiniz	0,0%	4,4%	26,7%	53,3%	15,6%	100,0%
		% в Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm	0,0%	40,0%	54,5%	48,0%	58,3%	50,0%
		% yekun nəticə	0,0%	2,2%	13,3%	26,7%	7,8%	50,0%
	Qız	Miqdarı	1	3	10	26	5	45
		% в Cinsiyyətiniz	2,2%	6,7%	22,2%	57,8%	11,1%	100,0%
		% в Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm	100,0%	60,0%	45,5%	52,0%	41,7%	50,0%
		% yekun nəticə	1,1%	3,3%	11,1%	28,9%	5,6%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	1	5	22	50	12	90
		% в Cinsiyyətiniz	1,1%	5,6%	24,4%	55,6%	13,3%	100,0%
		% в Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	1,1%	5,6%	24,4%	55,6%	13,3%	100,0%

Sorğunun beşinci “Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm” mülahizəsinə 45 oğlandan 53,3% (24) razıyam, 45 qızdan 57,8% (26) cavabını vermişdir.

Cədvəl 21: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	1,795[a]	4	,773	,849		
Ehtimal olunan əlaqə	2,185	4	,702	,849		
Fişer əmsalı	1,830			,849		
Birbaşa əlaqə əmsalı	,433[b]	1	,511	,601	,301	,084
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 4 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно ,50.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- -,658.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 5-ci mülahizə arasında əlaqə yoxdur. Cədvəl 20-ə əsasən xanaların 40%-də “tamamiylə razı deyiləm” və “razı deyiləm” xanalarında oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda ehtimal olunan dəyər cədvəl 21-in a bəndində dəyər 50 olduğu və 5-dən böyük olduğu üçün Pearson əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. Cədvəl 21-də Pearson əmsalı 0,773, yəni 0,05 –dən böyük olduğu müəyyənləşmişdir. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə beşinci mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cədvəl 22:Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Beşinci mülahizənin çəkisi	oğlan	45	22,8000	4,54072	,67689
	qız	45	22,1333	5,08831	,75852

Cədvəl 23:Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları						
		F	Əmsal	T	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortalama fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri	
									Aşağı	Yuxarı
Beşinci mülahizənin çəkisi	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	,366	,547	,656	88	,514	,66667	1,01663	-1,35367	2,68700
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			,656	86,883	,514	,66667	1,01663	-1,35403	2,68737

Cədvəl 23-də T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,514) cinsiyyətlər arasında 5-cü mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 5-cü mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 22,8, qızlarda isə 22,13) Beləliklə 5-cü mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyət qrupları ilə 6-ci mülahizə arasındakı əlaqə

Cədvəl 24: Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim

			Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim					Cəmi
			Tamamile razı deyiləm	Razı deyiləm	Bilmirəm	Razıyam	Tam razıyam	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	0	3	12	18	12	45
		% в Cinsiyyətiniz	0,0%	6,7%	26,7%	40,0%	26,7%	100,0%
		% в Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim	0,0%	100,0%	48,0%	46,2%	54,5%	50,0%
		% yekun nəticə	0,0%	3,3%	13,3%	20,0%	13,3%	50,0%
	Qız	Miqdarı	1	0	13	21	10	45
		% в Cinsiyyətiniz	2,2%	0,0%	28,9%	46,7%	22,2%	100,0%
		% в Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim	100,0%	0,0%	52,0%	53,8%	45,5%	50,0%
		% yekun nəticə	1,1%	0,0%	14,4%	23,3%	11,1%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	1	3	25	39	22	90
		% в Cinsiyyətiniz	1,1%	3,3%	27,8%	43,3%	24,4%	100,0%
		% в Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	1,1%	3,3%	27,8%	43,3%	24,4%	100,0%

Sorğununaltıncı "Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim"mülahizəsinə 45 oğlandan 40% (18) razıyam, 45 qızdanisə 53.8% (21) razıyamcavabını vermişdir.

Cədvəl 25: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	4,453[a]	4	,348	,370		
Ehtimal olunan əlaqə	5,998	4	,199	,300		
Fişer əmsalı	4,031			,403		
Birbaşa əlaqə əmsalı	,000[b]	1	1,000	1,000	,548	,096
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 4 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно ,50.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- ,000.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 6-ci mülahizə arasında əlaqə yoxdur. Cədvəl 24-ə əsasən xanaların 40%-də "tamamiylə razı deyiləm" və "razı deyiləm"

xanalarında oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda ehtimal olunan dəyər cədvəl 20-nin a bəndində dəyər 50 olduğu və 5-dən böyük olduğu üçün Pearson əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. Cədvəl 25-də Pearson əmsalı 0,348, yəni 0,05 –dən böyük olduğu müəyyənləşmişdir. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə altıncı mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cədvəl 26: Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Altıncı mülahizənin çəkisi	oğlan	45	26,5333	7,14016	1,06439
	qız	45	27,0667	5,89453	,87870

Cədvəl 27: Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları					
								95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri	
		F	Əmsal	T	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortalama fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	Aşağı	Yuxarı
Altıncı mülahizənin çəkisi	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	2,015	,159	-,386	88	,700	-,53333	1,38024	-3,27626	2,20960
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			-,386	84,953	,700	-,53333	1,38024	-3,27763	2,21097

Cədvəl 27-də varyansların bərabərliyi ilə bağlı əmsal 0,05-dən böyük olduğununa görə varyanslar bir birinə yaxındır. Nəhayət cədvəl 27-də T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,700) cinsiyyətlər arasında 6-cı mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 6-cı mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 26,53, qızlarda isə 27,06) Beləliklə 6-cı mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyət qrupları ilə 7-ci mülahizə arasındakı əlaqə

Cədvəl 28:Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram

			Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram					Cəmi
			Tamamile razı deyiləm	Razı deyiləm	Bilmirəm	Razıyam	Tam razıyam	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	0	16	8	16	5	45
		% в Cinsiyyətiniz	0,0%	35,6%	17,8%	35,6%	11,1%	100,0%
		% в Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram	0,0%	61,5%	40,0%	50,0%	55,6%	50,0%
		% yekun nəticə	0,0%	17,8%	8,9%	17,8%	5,6%	50,0%
	Qız	Miqdarı	3	10	12	16	4	45
		% в Cinsiyyətiniz	6,7%	22,2%	26,7%	35,6%	8,9%	100,0%
		% в Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram	100,0%	38,5%	60,0%	50,0%	44,4%	50,0%
		% yekun nəticə	3,3%	11,1%	13,3%	17,8%	4,4%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	3	26	20	32	9	90
		% в Cinsiyyətiniz	3,3%	28,9%	22,2%	35,6%	10,0%	100,0%
		% в Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	3,3%	28,9%	22,2%	35,6%	10,0%	100,0%

Sorğunun yeddinci "Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram" mülahizəsinə 45 oğlandan 61.5% (16) razı deyiləm, 45 qızdan 50% (16) razıyam cavabını vermişdir.

Cədvəl 29:X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	5,296[a]	4	,258	,260		
Ehtimal olunan əlaqə	6,473	4	,167	,220		
Fişer əmsalı	4,928			,287		
Birbaşa əlaqə əmsalı	,039[b]	1	,844	,922	,461	,077
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 4 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 1,50.

b. Standartlaşdırılmış Statistika- -,197.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 7-ci mülahizə arasında əlaqə yoxdur. Cədvəl 28-ə əsasən xanaların 40%-də "tamamiylə razı deyiləm" və "razı deyiləm" xanalarında oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda ehtimal olunan dəyər cədvəl 29-un a bəndində dəyər 1.50 olduğu və 5-dən kiçik olduğu üçün Fişer əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. Cədvəl 29-daFişer əmsalı 0,287, yəni 0,05 –dən böyük olduğu müəyyənləşmişdir. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə yeddinci mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cədvəl 30: Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Yeddinci mülahizənin çəkisi	oğlan	45	25,7778	8,50906	1,26846
	qız	45	25,4222	8,74510	1,30364

Cədvəl 31: Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları						
		F	Əmsal	T	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortala ma fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri: Aşağı	Yuxarı
Yeddinci mülahizənin çəkisi	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	,125	,725	,195	88	,845	,35556	1,81892	-3,25916	3,97027
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			,195	87,934	,845	,35556	1,81892	-3,25920	3,97031

Cədvəl 31-dəvaryansların bərabərliyi ilə bağlı əmsal 0,05-dən böyük olduğununa görə varyanslar bir birinə yaxındır. Nəhayət cədvəl 31-də T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,845) cinsiyyətlər arasında 7-ci mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 7-ci mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 25,77, qızlarda isə 25,42) Beləliklə 7-ci mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyət qrupları ilə 8-ci mülahizə arasındakı əlaqə

Cədvəl 32: Çarpaz cədvəl Cinsiyyətiniz * Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm

			Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm					Cəmi
			Tamamile razı deyiləm	Razı deyiləm	Bilmirəm	Razıyam	Tam razıyam	
Cinsiyyətiniz	Oğlan	Miqdarı	4	12	11	12	6	45
		% в Cinsiyyətiniz	8,9%	26,7%	24,4%	26,7%	13,3%	100,0%
		% в Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm	66,7%	80,0%	36,7%	42,9%	54,5%	50,0%
		% yekun nəticə	4,4%	13,3%	12,2%	13,3%	6,7%	50,0%
	Qız	Miqdarı	2	3	19	16	5	45
		% в Cinsiyyətiniz	4,4%	6,7%	42,2%	35,6%	11,1%	100,0%
		% в Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm	33,3%	20,0%	63,3%	57,1%	45,5%	50,0%
		% yekun nəticə	2,2%	3,3%	21,1%	17,8%	5,6%	50,0%
Cəmi		Miqdarı	6	15	30	28	11	90
		% в Cinsiyyətiniz	6,7%	16,7%	33,3%	31,1%	12,2%	100,0%
		% в Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	6,7%	16,7%	33,3%	31,1%	12,2%	100,0%

Sorğunun səkkinci “Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm” mülahizəsinə45 oğlandan 80% (12) razı deyiləm, 45 qızdan 57.1% (16) razıyam cavabını vermişdir.

Cədvəl 33:X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	8,862[a]	4	,065	,062		
Ehtimal olunan əlaqə	9,286	4	,054	,074		
Fişer əmsalı	8,851			,060		
Birbaşa əlaqə əmsalı	2,117[b]	1	,146	,175	,088	,027
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 2 (20,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 3,00.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- 1,455.

Əldə edilən nəticəyə əsasən cinsiyyətlə 8-ci mülahizə arasında əlaqə yoxdur. Cədvəl 32-ə əsasən xanaların 20%-də “razı deyiləm” və “bilmirəm” xanalarında

oğlanlarla qızlar arasında ciddi bir fərqin olduğu müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda ehtimal olunan dəyər cədvəl 33-ün a bəndində 3.00 olduğu və 5-dən kiçik olduğu üçün Fişer əmsalı nəzərə alınır və ona görə şərh verilir. Cədvəl 33-də Fişer əmsalı 0,60, yəni 0,05 –dən böyük olduğu müəyyənləşmişdir. Bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün cinsiyyətlə səkkizinci mülahizə arasında əlaqənin olması inkar edilir.

Cədvəl 34: Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Səkizinci mülahizənin çəkisi	oğlan	45	27,6456	10,76408	1,60461
	qız	45	30,6289	8,42375	1,25574

Cədvəl 35: Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları						
									95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri	
		F	Əmsal	т	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortalama fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	Aşağı	Yuxarı
Səkizinci mülahizənin çəkisi	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	3,398	,069	-1,464	88	,147	-2,98333	2,03756	-7,03256	1,06590
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			-1,464	83,194	,147	-2,98333	2,03756	-7,03583	1,06916

Cədvəl 35-dəvaryansların bərabərliyi ilə bağlı əmsal 0,05-dən böyük olduğununa görə varyanslar bir-birinə yaxındır.Cədvəl 35-də T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,147) cinsiyyətlər arasında 8-cı mülahizə ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun 8-cı mülahizə ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 27,66, qızlarda isə 30,62) Beləliklə 8-cı mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Cinsiyyət qrupları ilə ümumi K əmsalı arasındakı münasibət

Cədvəl 36: Описательные статистики

	Cinsiyyətiniz			Statistika	Standart xəta
Ümumi əmsal	Oğlan	Ortalama		65,1456	2,83034
		Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı	Aşağı sərhəd	59,4414	
			Yuxarıı sərhəd	70,8497	
		Etibarlılıq səviyyəsindən kənardakı 5% üçün ortalama		65,3511	
		Median		65,7100	
		Varyans		360,488	
		Ortalama xəta		18,98651	
		Minimum		30,68	
		Maksimum		93,64	
		Diapazon		62,96	
		Kvartallar arasıDiapazon		33,21	
		Assimetriya		-,212	,354
		Kurtosis		-1,239	,695
	Qız	Ortalama		67,5191	2,35001
		Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı	Aşağı sərhəd	62,7830	
			Yuxarıı sərhəd	72,2552	
		Etibarlılıq səviyyəsindən kənardakı 5% üçün ortalama		68,1844	
		Median		66,4300	
		Varyans		248,514	
		Ortalama xəta		15,76432	
		Minimum		25,04	
		Maksimum		95,04	
		Diapazon		70,00	
		Kvartallar arasıDiapazon		22,50	
		Assimetriya		-,442	,354
		Kurtosis		,287	,695

Cədvəl 37: Qrupların statistikası

	Cinsiyyətiniz	N	Ortalama	Ortalama xəta	Ortalama xətanın kvadratı
Ümumi əmsal	Oğlan	45	65,1456	18,98651	2,83034
	Qız	45	67,5191	15,76432	2,35001

Cədvəl 38: Müstəqil qrupların göstəriciləri və kriteryaları

		Livin varyansının bərabərlik göstəriciləri		Ortalamaların bərabərliyi üçün T kriteryaları						
									95% etibarlılıq səviyyəsində interval fərqləri	
		F	Əmsal	T	f/d.	Əmsal (iki tərəfli)	Ortalama fərqi	Ortalama xətanın kvadratı fərqləri	Aşağı	Yuxarı
Ümumi əmsal	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunur	3,459	,066	-,645	88	,520	-2,37356	3,67877	-9,68434	4,93723
	Varyansların bərabərliyi ehtimal olunmur			-,645	85,122	,521	-2,37356	3,67877	-9,68779	4,94068

Cədvəl 38-də isə varyansların bərabərliyi ilə bağlı əmsal 0,05-dən böyük olduğununa görə varyanslar bir birinə yaxındır.Cədvəl 38-də T dəyəri 0,05-dən böyük olduğuna görə (0,520) cinsiyyətlər arasında K əmsalı ilə bağlı statistik mənada əhəmiyyətli bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. Əslində hər iki qrupun K əmsalı ilə bağlı ortalamalarında da ciddi bir fərqin olmadığı müəyyən edilmişdir. (oğlanlarda 65,14, qızlarda isə 67,51) Beləliklə 8-cı mülahizə ilə bağlı qız və oğlanlar arasında ciddi fərq mövcud deyil.

Təhsil müddəti ilə 1-ci mülahizə arasındakı münasibətlər

Təhsil müddəti 9-10-11 sinif şagirdlərinin sorğunun mülahizələri arasındakı münasibətləri

Təhsil müddəti ilə 1-ci mülahizə arasında fərqin olub olmadığını müəyyənləşdirmək üçün X kvadratı testi və korrelasiya təhlili aparmaq lazımdır. Korrelasiya təhlili aşağıdakı nəticələri göstərmişdir:

Cədvəl 39: Çarpaz cədvəl Təhsil müddəti * Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim

			Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim					Cəmi
			Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm	
Təhsil müddəti	9	Miqdarı	0	1	2	8	19	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	3,3%	6,7%	26,7%	63,3%	100,0 %
		% в Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim	0,0%	10,0%	11,8%	34,8%	57,6%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	1,1%	2,2%	8,9%	21,1%	33,3%

	10	Miqdarı	1	3	9	5	12	30
		% в Təhsil müddəti	3,3%	10,0%	30,0%	16,7%	40,0%	100,0 %
		% в Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim	14,3%	30,0%	52,9%	21,7%	36,4%	33,3%
		% yekun nəticə	1,1%	3,3%	10,0%	5,6%	13,3%	33,3%
	11	Miqdarı	6	6	6	10	2	30
		% в Təhsil müddəti	20,0%	20,0%	20,0%	33,3%	6,7%	100,0 %
		% в Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim	85,7%	60,0%	35,3%	43,5%	6,1%	33,3%
		% yekun nəticə	6,7%	6,7%	6,7%	11,1%	2,2%	33,3%
Cəmi		Miqdarı	7	10	17	23	33	90
		% в Təhsil müddəti	7,8%	11,1%	18,9%	25,6%	36,7%	100,0 %
		% в Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0 %
		% yekun nəticə	7,8%	11,1%	18,9%	25,6%	36,7%	100,0 %

Sorğunun birinci "Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim" mülahizəsinə 9 cu sinifin 30 iştirakcısından 8 nəfəri razı deyiləm, 19 nəfəri isə tamamilə razı deyiləm cavabını,10 cu sinifin 30 iştirakcısından 9 nəfəri bilmirəm, 12 nəfəri isə tamamilə razı deyiləm cavabını, 11 ci sinifin 30 iştirakcısından 10 nəfəri razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədəndə göründüyü kimi siniflər arasında mülahizəyə münasibət fərqli olmuşdur.

Cədvəl 40: Korrelativ əmsalları cədvəli

		Dəyər	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T	Təxmini əmsal
Interval/interval	R.Pearson	-,523	,071	-5,763	,000[c]
Ordinal/ordinal	Spearman Korrelasiyası	-,531	,074	-5,881	,000[c]
Qəbul olunan müşahidə sayı		90			

Cədvəl 41: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	31,935[a]	8	,000	,000		
Ehtimal olunan əlaqə	36,258	8	,000	,000		
Fişer əmsalı	31,899			,000		
Birbaşa əlaqə əmsalı	24,384[b]	1	,000	,000	,000	,000
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 6 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 2,33.
a. Для числа ячеек 6 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 2,33.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- -4,938.

Cədvəl 39-dan göründüyü kimi, təhsil müddəti, yəni yaş böyüdükçə 1-ci mülahizəyə müsbət cavab verənlərin sayı, yəni məmnuniyyətlə evdən getmək istəyənlərin sayı artmağa başlayır. Dəyişənlərdən birisi parametrik, digəri isə parametrik olmayan (nominal ölçü səviyyəsində) dəyişən olduğu üçün Cədvəl 40-da həm Pearson həm Spearman korrelasiya əmsalı verilmişdir. Korrelasiya əmsalı -1 və 1-ə yaxınlaşdıqca korrelativ əlaqə güclənir, 0-a yaxınlaşdıqca korrelativ əlaqənin zəif olduğu müəyyənləşir. Bizim nümunəmizdə bu əmsal -0,5-dən kiçik olduğu (-0,523), yəni -1-ə yaxınlaşdığı üçün korrelativ əlaqənin mövcudluğu təsdiqlənir. Lakin iki dəyişən arasında əlaqənin güclü, lakin tərs (neqativ: biri artdıqda digəri azalır) olduğu aşkar edilmişdir. Yəni təhsil müddəti azaldqıca evdən uzaqlaşmaq istəyənlərin əleyhinə olanlar çoxalacaq.

Bu mülahizə X kvadratı testində özünü doğruldur.Cədvəl 9-un nəticələrinə əsasən xanaların 40%-də yaşlar arasında ciddi fərqin olduğunu, əmsalın da 5-dən aşağı olduğunu göstərir. Bu məqamda Fişerin əmsalına istinad etmək lazımdır. Göründüyü kimi bu dəyər 0,05-dən kiçik olduğu üçün yaş qrupu ilə birinci mülahizə arasında ciddi fərqin olduğu müəyyənləşmişdir.

Bu mülahizələrdən belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, yaş qrupları ilə 1-ci mülahizənin çəkisi arasında əhəmiyyətli statistik fərqlər mövcuddur və yaş qrupları 1-ci mülahizə arasında mənalı bir fərq mövcuddur. Burada qruplar müstəqil və ikidən artıq olduğu üçün ikidən artıq müstəqil qruplar arasında fərq testi olan ANOVA testi tətbiq ediləcəkdir:

Cədvəl 42:ANOVA
Birinci mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	48,750	2	24,375	16,570	,000
Qrup daxili	127,978	87	1,471		
Cəmi	176,727	89			

Cədvəl 43. Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: Birinci mülahizənin çəkisi
Геймс-Хоуэлл

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarı sərhəd
9	10	,77000*	,28475	,025	,0822	1,4578
	11	1,79667*	,30059	,000	1,0696	2,5237
10	9	-,77000*	,28475	,025	-1,4578	-,0822
	11	1,02667*	,35037	,013	,1838	1,8696
11	9	-1,79667*	,30059	,000	-2,5237	-1,0696
	10	-1,02667*	,35037	,013	-1,8696	-,1838

Cədvəl 44:İdentifik statistik göstəricilər

	Təhsil müddəti			Statistika	Standart xəta
Birinci mülahizənin çəkisi	9	Ortalama		4,9500	,15601
		Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı	Aşağı sərhəd	4,6309	
			Yuxarı sərhəd	5,2691	
		Etibarlılıq səviyyəsindən kənardakı 5% üçün ortalama		5,0519	
		Median		5,5000	
		Varyans		,730	
		Ortalama xəta		,85450	
		Minimum		2,20	
		Maksimum		5,50	
		Diapazon		3,30	
		Kvartallar arasıDiapazon		1,10	
		Assimetriya		-1,655	,427
		Kurtosis		2,589	,833
	10	Ortalama		4,1800	,23821
		Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı	Aşağı sərhəd	3,6928	
			Yuxarı sərhəd	4,6672	
		Etibarlılıq səviyyəsindən kənardakı 5% üçün ortalama		4,2574	
		Median		4,4000	
		Varyans		1,702	
		Ortalama xəta		1,30474	
		Minimum		1,10	
		Maksimum		5,50	
		Diapazon		4,40	
		Kvartallar arasıDiapazon		2,20	
		Assimetriya		-,515	,427
		Kurtosis		-,733	,833
	11	Ortalama		3,1533	,25694
		Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı	Aşağı sərhəd	2,6278	
			Yuxarı sərhəd	3,6788	
		Etibarlılıq səviyyəsindən kənardakı 5% üçün ortalama		3,1370	
		Median		3,3000	
		Varyans		1,981	
		Ortalama xəta		1,40730	
		Minimum		1,10	
		Maksimum		5,50	
		Diapazon		4,40	
		Kvartallar arasıDiapazon		2,20	
		Assimetriya		-,158	,427
		Kurtosis		-1,213	,833

Cədvəl 42-də göründüyü kimi ANOVA testinin əmsalı 0,05-dən aşağı olduğu üçün təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 1-ci mülahizənin çəkisi arasında

mənalə bir fərq olduğunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Cədvəl 43-də qruplar arası ANOVA əmsalında da dəyərlər 0,05-dən kiçik olduğu hər üç qrupun bir birindən fərqləndiyini görmək mümkündür. Eyni zamanda cədvəl 43-də 9-cu siniflərin ortalama dəyəri 4,95, 10-cu siniflərdə 4,18, 11-ci siniflərdə isə 3,15 olması onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) arasında mənalı bir fərq olması ilə yanaşı eyni zamanda təhsil müddəti ilə 1-ci mülahizənin çəkisi kimi dəyişənlər bir biri ilə əlaqəlidir.

Təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 2-ci mülahizə arasındakı münasibətlər

Cədvəl 45. Çarpaz cədvəl:Təhsil müddəti * Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram

			Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram					Cəmi
			Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm	
Təhsil müddəti	9	Miqdarı	0	1	8	16	5	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	3,3%	26,7%	53,3%	16,7%	100,0%
		% в Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram	0,0%	4,2%	50,0%	53,3%	45,5%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	1,1%	8,9%	17,8%	5,6%	33,3%
	10	Miqdarı	3	10	4	7	6	30
		% в Təhsil müddəti	10,0%	33,3%	13,3%	23,3%	20,0%	100,0%
		% в Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram	33,3%	41,7%	25,0%	23,3%	54,5%	33,3%
		% yekun nəticə	3,3%	11,1%	4,4%	7,8%	6,7%	33,3%
	11	Miqdarı	6	13	4	7	0	30
		% в Təhsil müddəti	20,0%	43,3%	13,3%	23,3%	0,0%	100,0%
		% в Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram	66,7%	54,2%	25,0%	23,3%	0,0%	33,3%
		% yekun nəticə	6,7%	14,4%	4,4%	7,8%	0,0%	33,3%
Cəmi		Miqdarı	9	24	16	30	11	90
		% в Təhsil müddəti	10,0%	26,7%	17,8%	33,3%	12,2%	100,0%
		% в Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	10,0%	26,7%	17,8%	33,3%	12,2%	100,0%

Sorğununikinci "Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram" mülahizəsinə 9 cusinifin 30 iştirakcısından 16 nəfərirazı deyiləmcavabını, 10 cusinifin 30 iştiracısından 10 nəfərirazıyam, 7 nəfərirazı deyiləmcavabını, 11

cisinifin30 iştirakcısından 13 nəfərirazıyam, 7 nəfərirazı deyiləmcavabını vermişdir. Nəticədəngöründüyü kimi 11 cisinifinbumülahizəninrazılığınareaksiyası daha çoxolmuşdur.

Cədvəl 46: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	28,786[a]	8	,000	,000		
Ehtimal olunan əlaqə	37,194	8	,000	,000		
Fişer əmsalı	31,258			,000		
Birbaşa əlaqə əmsalı	20,639[b]	1	,000	,000	,000	,000
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 6 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 2,33.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- -4,938.

Cədvəl 47: Korrelasiya əmsalları

		Dəyər	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T	Təxmini əmsal
Interval/interval	R.Pearson	-,482	,070	-5,154	,000[c]
Ordinal/ordinal	Spearman Korrelasiyası	-,478	,073	-5,111	,000[c]
Qəbul olunan müşahidə sayı		90	90		

İkinci mülahizədəkorrelasiya əmsalı -0,05-ə yaxın (-0,482), olduğu üçün korrelativ əlaqə 1-ci mülahizəyə nəzərən nisbətən zəifdir. İki dəyişən arasında əlaqənin orta səviyyədə, lakin tərs (neqativ: biri artdıqda digəri azalır) olduğu aşkar edilmişdir. Yəni təhsil müddəti azaldqıca evdə qalmaqal salmaq istəyənlərin sayı çoxalacaq.

Bu mülahizə X kvadratı testində özünü doğruldur. Cədvəl 46-nın nəticələrinə əsasən xanaların 40%-də yaşlar arasında ciddi fərqin olduğunu, əmsalın da 5-dən aşağı olduğunu göstərir. Bu məqamda Fişerin əmsalına istinad etmək lazımdır. Göründüyü kimi bu dəyər 0,05-dən kiçik olduğu üçün yaş qrupu ilə birinci mülahizə arasında ciddi əlaqənin olduğu müəyyənləşmişdir.

Bu mülahizələrdən belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, yaş qrupları ilə 2-ci mülahizənin çəkisi arasında əhəmiyyətli statistik fərqlər mövcuddur və yaş qrupları 2-ci mülahizə arasında ciddi fərqlər mövcuddur. Burada qruplar müstəqil və ikidən

artıq olduğu üçün ikidən artıq müstəqil qruplar arasında fərq testi olan ANOVA testi tətbiq ediləcəkdir:

Cədvəl 48:ANOVA
İkinci mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	117,202	2	58,601	13,136	,000
Qrup daxili	388,109	87	4,461		
Cəmi	505,310	89			

Cədvəl 49. Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: İkinci mülahizənin çəkisi

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd
9	10	1,43000*	,54863	,032	,1006	2,7594
	11	2,79500*	,46451	,000	1,6742	3,9158
10	9	-1,43000*	,54863	,032	-2,7594	-,1006
	11	1,36500	,61273	,075	-,1108	2,8408
11	9	-2,79500*	,46451	,000	-3,9158	-1,6742
	10	-1,36500	,61273	,075	-2,8408	,1108

Cədvəl 50.İdentifik statistik göstəricilər
İkinci mülahizənin çəkisi

	N	Ortalama	Ortalama xəta	Standart xəta	Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı значения		Minimum	Maksimum
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd		
9	30	7,4750	1,45595	,26582	6,9313	8,0187	3,90	9,75
10	30	6,0450	2,62870	,47993	5,0634	7,0266	1,95	9,75
11	30	4,6800	2,08643	,38093	3,9009	5,4591	1,95	7,80
Cəmi	90	6,0667	2,38278	,25117	5,5676	6,5657	1,95	9,75

Cədvəl 48-də göründüyü kimi ANOVA testinin əmsalı 0,05-dən aşağı olduğu üçün təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 2-ci mülahizənin çəkisi arasında mənalı bir fərq olduğunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Cədvəl 49-da qruplar arası ANOVA əmsalında da dəyərlər 0,05-dən kiçik olan dəyərlər yalnız 9 illik təhsillilər arasında görünməkdədir. 9-cu sinif digərlərindən fərqlənsə də 10-11-ci siniflər arasıdna mənalı fərq mövcud deyil. Çünki onlar arasında ANOVA testinin əmsalı 0,75, yəni 0,05-dən böyükdür.. Eyni zamanda cədvəl 50-də 9-cu siniflərin ortalama dəyəri 7,47, 10-cu siniflərdə 6,04, 11-ci siniflərdə isə 4,68 olması onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) arasında mənalı bir fərq olması ilə yanaşı eyni zamanda təhsil müddəti ilə 2-ci mülahizənin çəkisi kimi dəyişənlər bir biri ilə əlaqəlidir.

Təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 3-cü mülahizə arasındakı münasibətlər

Cədvəl 51: Çarpaz cədvəl Təhsil müddəti * Üçüncü "Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm" mülahizəsi

			Üçüncü mülahizənin çəkisi					Cəmi
			3,00	6,00	9,00	12,00	15,00	
Təhsil müddəti	9	Miqdarı	2	6	11	9	2	30
		% в Təhsil müddəti	6,7%	20,0%	36,7%	30,0%	6,7%	100,0%
		% в Üçüncü mülahizənin çəkisi	8,3%	24,0%	64,7%	45,0%	50,0%	33,3%
		% yekun nəticə	2,2%	6,7%	12,2%	10,0%	2,2%	33,3%
	10	Miqdarı	14	7	2	5	2	30
		% в Təhsil müddəti	46,7%	23,3%	6,7%	16,7%	6,7%	100,0%
		% в Üçüncü mülahizənin çəkisi	58,3%	28,0%	11,8%	25,0%	50,0%	33,3%
		% yekun nəticə	15,6%	7,8%	2,2%	5,6%	2,2%	33,3%
	11	Miqdarı	8	12	4	6	0	30
		% в Təhsil müddəti	26,7%	40,0%	13,3%	20,0%	0,0%	100,0%
		% в Üçüncü mülahizənin çəkisi	33,3%	48,0%	23,5%	30,0%	0,0%	33,3%
		% yekun nəticə	8,9%	13,3%	4,4%	6,7%	0,0%	33,3%
Cəmi		Miqdarı	24	25	17	20	4	90
		% в Təhsil müddəti	26,7%	27,8%	18,9%	22,2%	4,4%	100,0%
		% в Üçüncü mülahizənin çəkisi	100,0 %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	26,7%	27,8%	18,9%	22,2%	4,4%	100,0%

"Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm" mülahizəsinə 9 cu sinifin 30 iştirakcısından 11 nəfəri bilmirəm, 12 nəfəri isə razı deyiləm cavabını, 10 cu sinifin 30 iştirakcısından 14 nəfəri tam razıyam cavabını, 11 ci sinifin 30 iştirakcısından 12 nəfəri razıyam cavabını vermişdir.

Cədvəl 52: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)
X kvadratı Pearson əmsalı	22,662[a]	8	,004
Ehtimal olunan əlaqə	24,637	8	,002
Birbaşa əlaqə əmsalı	6,893	1	,009
Qəbul olunan müşahidə sayı	90		

a. Для числа ячеек 3 (20,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 1,33.

Cədvəl 53: Korrelativ əmsalları cədvəli

		Dəyər	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T[b]	Təxmini əmsal
Interval/interval	R.Pearson	-,278	,089	-2,718	,008[c]
Ordinal/ordinal	Spearman Korrelasiyası	-,278	,092	-2,717	,008[c]
Qəbul olunan müşahidə sayı		90			

Üçüncü mülahizədə korrelasiya əmsalı -0,278 olduğu üçün korrelativ əlaqə 1-ci və 2-ci mülahizəyə nəzərən nisbətən zəifdir. İki dəyişən arasında əlaqənin zəif səviyyədə, lakin tərs (neqativ: biri artdıqda digəri azalır) olduğu aşkar edilmişdir. Yəni təhsil müddəti azaldqıca şagirdlər evdəkilərdən daha çox dostları ilə problemləri müzakirə etmə ehtimalı artacaq.

Bu mülahizə X kvadratı testində özünü doğruldur. Cədvəl 52-nin nəticələrinə əsasən xanaların 20%-də yaşlar arasında ciddi fərqin olduğunu, əmsalın da 5-dən aşağı olduğunu göstərir. Bu məqamda Pearson əmsalına istinad etmək lazımdır. Göründüyü kimi bu dəyər 0,05-dən kiçik olduğu üçün yaş qrupu ilə üçüncü mülahizə arasında ciddi əlaqənin olduğu müəyyənləşmişdir.

Bu mülahizələrdən belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, yaş qrupları ilə 3-ci mülahizənin çəkisi arasında əhəmiyyətli statistik fərqlər meydana çıxa bilər..Burada qruplar müstəqil və ikidən artıq olduğu üçün ikidən artıq müstəqil qruplar arasında fərq testi olan ANOVA testi tətbiq ediləcəkdir:

Cədvəl 54: Описательные статистики
Üçüncü mülahizənin çəkisi

	N	Ortalama	Ortalama xəta	Standart xəta	Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı значения		Minimum	Maksimum
					Aşağı sərhəd	Yuxarı sərhəd		
9	30	9,3000	3,08668	,56355	8,1474	10,4526	3,00	15,00
10	30	6,4000	4,07346	,74371	4,8789	7,9211	3,00	15,00
11	30	6,8000	3,24197	,59190	5,5894	8,0106	3,00	12,00
Cəmi	90	7,5000	3,68797	,38875	6,7276	8,2724	3,00	15,00

Cədvəl 55: ANOVA
Üçüncü mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	148,200	2	74,100	6,069	,003
Qrup daxili	1062,300	87	12,210		
Cəmi	1210,500	89			

Cədvəl 56: Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: Üçüncü mülahizənin çəkisi
Геймс-Хоуэлл

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarı sərhəd
9	10	2,90000*	,93311	,008	,6513	5,1487
	11	2,50000*	,81727	,009	,5341	4,4659
10	9	-2,90000*	,93311	,008	-5,1487	-,6513
	11	-,40000	,95050	,907	-2,6893	1,8893
11	9	-2,50000*	,81727	,009	-4,4659	-,5341
	10	,40000	,95050	,907	-1,8893	2,6893

*. Ortalama fərqi значима на уровне 0.05.

Cədvəl 55-də göründüyü kimi ANOVA testinin əmsalı 0,05-dən aşağı olduğu üçün təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 3-cü mülahizənin çəkisi arasında mənalı bir fərq olduğunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Cədvəl 56-da qruplar arası ANOVA əmsalında da dəyərlər 0,05-dən kiçik olan dəyərlər yalnız 9 illik təhsillilər arasında görünməkdədir. 9-cu sinif digərlərindən fərqlənsə də 10-11-ci siniflər arasıdna mənalı fərq mövcud deyil. Çünki onlar arasında ANOVA testinin əmsalı 0,907, yəni 0,05-dən böyükdür.. Eyni zamanda cədvəl 60-də 9-cu siniflərin ortalama dəyəri 9,3, 10-cu siniflərdə 6,4, 11-ci siniflərdə isə 6,8 olması onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) arasında mənalı bir fərq olması ilə yanaşı eyni zamanda təhsil müddəti ilə 3-cü mülahizənin çəkisi kimi dəyişənlər bir biri ilə əlaqəlidir.

Təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 4-cü mülahizə arasındakı münasibətlər

Cədvəl 57: Çarpaz cədvəl Təhsil müddəti * Dördüncü "Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm" mülahizəsinin çəkisi

			Dördüncü mülahizənin çəkisi					Cəmi
			4,00	8,00	12,00	16,00	20,00	
Təhsil müddəti	9	Miqdarı	3	16	3	7	1	30
		% в Təhsil müddəti	10,0%	53,3%	10,0%	23,3%	3,3%	100,0%
		% в Dördüncü mülahizənin çəkisi	42,9%	47,1%	13,6%	29,2%	33,3%	33,3%
		% yekun nəticə	3,3%	17,8%	3,3%	7,8%	1,1%	33,3%
	10	Miqdarı	3	8	8	10	1	30
		% в Təhsil müddəti	10,0%	26,7%	26,7%	33,3%	3,3%	100,0%
		% в Dördüncü mülahizənin çəkisi	42,9%	23,5%	36,4%	41,7%	33,3%	33,3%
		% yekun nəticə	3,3%	8,9%	8,9%	11,1%	1,1%	33,3%
	11	Miqdarı	1	10	11	7	1	30
		% в Təhsil müddəti	3,3%	33,3%	36,7%	23,3%	3,3%	100,0%
		% в Dördüncü mülahizənin çəkisi	14,3%	29,4%	50,0%	29,2%	33,3%	33,3%
		% yekun nəticə	1,1%	11,1%	12,2%	7,8%	1,1%	33,3%
Cəmi		Miqdarı	7	34	22	24	3	90
		% в Təhsil müddəti	7,8%	37,8%	24,4%	26,7%	3,3%	100,0%
		% в Dördüncü mülahizənin çəkisi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	7,8%	37,8%	24,4%	26,7%	3,3%	100,0%

Sorğunun dördüncü "Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm" mülahizəsinə 9 cu sinif 30 iştirakcısından 16 nəfəri razıyam cavabını, 10 cu sinif 30 iştirakcısından 10 nəfəri razı deyiləm cavabını, 11 ci sinif 30 iştirakcısından 11 nəfəri bilmirəm cavabını vermişdir.

Cədvəl 58: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	9,406[a]	8	,309	,317		
Ehtimal olunan əlaqə	9,953	8	,268	,369		
Fişer əmsalı	9,884			,233		
Birbaşa əlaqə əmsalı	1,571[b]	1	,210	,235	,118	,023
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 6 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 1,00.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- 1,254.

Cədvəl 59:Korrelativ əmsalları cədvəli

		Dəyər	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T[b]	Təxmini əmsal	Точная Əmsal
Interval/interval	R.Pearson	,133	,101	1,258	,212[c]	,235
Ordinal/ordinal	Spearman Korrelasiyası	,145	,103	1,378	,172[c]	,172
Qəbul olunan müşahidə sayı		90				

Dördüncü mülahizədə korrelasiya əmsalı 0,133 olduğu üçün korrelativ çox zəifdir. İki dəyişən arasında əlaqənin zəif səviyyədə, lakin müsbət olduğu aşkar edilmişdir. Yəni təhsil müddəti azaldqıca şagirdlər evdəki işləri daha az görürlər. Lakin bu iki dəyişən arasındakı korrelativ əmsal onu göstərir ki, evdə tapşırılan işin yerinə yetirilməsi ilə təhsil müddəti arasında əlaqə demək olar ki yoxdur.

Bu mülahizə X kvadratı testində özünü doğruldur. Cədvəl 58-in nəticələrinə əsasən xanaların 40%-də yaşlar arasında ciddi fərqin olduğunu, əmsalın da 1-dən aşağı olduğunu göstərir. Bu məqamda Fişer əmsalına istinad etmək lazımdır. Göründüyü kimi bu dəyər 0,05-dən böyük olduğu üçün yaş qrupu ilə dördüncü mülahizə arasında ciddi əlaqənin olduğu müəyyənləşməmişdir. Bu mülahizələrdən belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, yaş qrupları ilə 4-ci mülahizənin çəkisi arasında əhəmiyyətli statistik fərqlər meydana çıxmaya bilər.Burada qruplar müstəqil və ikidən artıq olduğu üçün ikidən artıq müstəqil qruplar arasında fərq testi olan ANOVA testi tətbiq ediləcəkdir:

Cədvəl 60: İdentifik statistik göstəricilər
Dördüncü mülahizənin çəkisi

	N	Ortalama	Ortalama xəta	Standart xəta	Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı значения		Minimum	Maksimum
					Aşağı sərhəd	Yuxarı sərhəd		
9	30	10,2667	4,29059	,78335	8,6645	11,8688	4,00	20,00
10	30	11,7333	4,32262	,78920	10,1192	13,3474	4,00	20,00
11	30	11,6000	3,69156	,67398	10,2216	12,9784	4,00	20,00
Cəmi	90	11,2000	4,11956	,43424	10,3372	12,0628	4,00	20,00

Cədvəl 61:ANOVA
Dördüncü mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	39,467	2	19,733	1,167	,316
Qrup daxili	1470,933	87	16,907		
Cəmi	1510,400	89			

Cədvəl 62: Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: Dördüncü mülahizənin çəkisi
Геймс-Хоуэлл

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd
9	10	-1,46667	1,11197	,391	-4,1413	1,2080
	11	-1,33333	1,03339	,406	-3,8204	1,1537
10	9	1,46667	1,11197	,391	-1,2080	4,1413
	11	,13333	1,03783	,991	-2,3646	2,6312
11	9	1,33333	1,03339	,406	-1,1537	3,8204
	10	-,13333	1,03783	,991	-2,6312	2,3646

ANOVA testinin əmsalı onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) qrupları arasında 4-ci mülahizənin nəticələrində demək olar ki fərq mövcud deyil. Belə ki ANOVA əmsalə cədvəl 61-ə əsasən 0,05-dən böyük 0,316-dır.

Təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 5-cü mülahizə arasındakı münasibətlər

Cədvəl 63: Çarpaz cədvəl Təhsil müddəti * Beşinci "Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm" mülahizəsinin çəkisi

			Beşinci mülahizənin çəkisi					Cəmi
			6,00	12,00	18,00	24,00	30,00	
Təhsil müddəti	9	Miqdarı	1	3	2	14	10	30
		% в Təhsil müddəti	3,3%	10,0%	6,7%	46,7%	33,3%	100,0%
		% в Beşinci mülahizənin çəkisi	100,0%	60,0%	9,1%	28,0%	83,3%	33,3%
		% yekun nəticə	1,1%	3,3%	2,2%	15,6%	11,1%	33,3%
	10	Miqdarı	0	1	12	16	1	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	3,3%	40,0%	53,3%	3,3%	100,0%
		% в Beşinci mülahizənin çəkisi	0,0%	20,0%	54,5%	32,0%	8,3%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	1,1%	13,3%	17,8%	1,1%	33,3%
	11	Miqdarı	0	1	8	20	1	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	3,3%	26,7%	66,7%	3,3%	100,0%
		% в Beşinci mülahizənin çəkisi	0,0%	20,0%	36,4%	40,0%	8,3%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	1,1%	8,9%	22,2%	1,1%	33,3%
Cəmi		Miqdarı	1	5	22	50	12	90
		% в Təhsil müddəti	1,1%	5,6%	24,4%	55,6%	13,3%	100,0%
		% в Beşinci mülahizənin çəkisi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0 %	100,0%
		% yekun nəticə	1,1%	5,6%	24,4%	55,6%	13,3%	100,0%

Sorğunun beşinci "Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm" mülahizəsinə 9 cu sinif 30 iştirakcısından 14 nəfəri razı deyiləm cavabını, 10 cu sinif 30 iştirakcısından 16 nəfəri razı deyiləm cavabını, 11 ci sinif 30 iştirakcısından 20 nəfəri razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədən göründüyü kimi iştirakcıların çoxu bu mülahizədə razı deyiləm cavabını seçmişdir.

Cədvəl 64: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	25,129[a]	8	,001	,000		
Ehtimal olunan əlaqə	25,580	8	,001	,001		
Fişer əmsalı	22,953			,001		
Birbaşa əlaqə əmsalı	1,662[b]	1	,197	,229	,114	,028
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 9 (60,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно ,33.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- -1,289.

Cədvəl 65:Korrelativ əmsalları cədvəli

		Dəyər	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T[b]	Təxmini əmsal	Точная Əmsal
Interval/interval	R.Pearson	-,137	,117	-1,294	,199[c]	,229
Ordinal/ordinal	Spearman Korrelasiyası	-,200	,109	-1,912	,059[c]	,059
Qəbul olunan müşahidə sayı		90				

Beşinci mülahizədə korrelasiya əmsalı -0,137 olduğu üçün korrelativ çox zəifdir. İki dəyişən arasında əlaqənin zəif səviyyədə, lakin mənfi olduğu aşkar edilmişdir. Yəni təhsil müddəti azaldqıca şagirdlər evdəki işləri daha çox kömək edirlər. Lakin bu iki dəyişən arasındakı korrelativ əmsal onu göstərir ki, evdə işlərə kömək edilməsi ilə təhsil müddəti arasında əlaqə demək olar ki yoxdur.

Bu mülahizə X kvadratı testində özünü doğruldur. Cədvəl 63-ün nəticələrinə əsasən xanaların 60%-də yaşlar arasında ciddi fərqin olduğunu, əmsalın da 1-dən aşağı olduğunu göstərir. Bu məqamda birbaşa əlaqə əmsalına istinad etmək lazımdır. Göründüyü kimi bu dəyər cədvəl 64-də 0,05-dən böyük olduğu üçün (0,197) yaş qrupu ilə beşinci mülahizə arasında ciddi əlaqənin olduğu müəyyənləşməmişdir.

Cədvəl 66: İdentifik statistik göstəricilər

Beşinci mülahizənin çəkisi

	N	Ortalama	Ortalama xəta	Standart xəta	Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı значения		Minimum	Maksimum
					Aşağı sərhəd	Yuxarı sərhəd		
9	30	23,8000	6,39720	1,16796	21,4112	26,1888	6,00	30,00
10	30	21,4000	3,75637	,68582	19,9973	22,8027	12,00	30,00
11	30	22,2000	3,57578	,65285	20,8648	23,5352	12,00	30,00
Cəmi	90	22,4667	4,80683	,50668	21,4599	23,4734	6,00	30,00

Cədvəl 67: ANOVA
Beşinci mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	89,600	2	44,800	1,982	,144
Qrup daxili	1966,800	87	22,607		
Cəmi	2056,400	89			

Cədvəl 68:Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: Beşinci mülahizənin çəkisi
Геймс-Хоуэлл

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd
9	10	2,40000	1,35443	,190	-,8782	5,6782
	11	1,60000	1,33804	,462	-1,6417	4,8417
10	9	-2,40000	1,35443	,190	-5,6782	,8782
	11	-,80000	,94686	,677	-3,0776	1,4776
11	9	-1,60000	1,33804	,462	-4,8417	1,6417
	10	,80000	,94686	,677	-1,4776	3,0776

ANOVA testinin əmsalı onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) qrupları arasında 5-ci mülahizənin nəticələrində demək olar ki fərq mövcud deyil. Belə ki ANOVA əmsalə cədvəl 67-ə əsasən 0,05-dən böyük 0,144-dır. Cədvəl 66-dakı ortalamalar da bir birinə çox yaxın olması fikrimizi təsdiqləyir

Təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 6-cı mülahizə arasındakı münasibətlər

Cədvəl 69: Təhsil müddəti * Altıncı "Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim" mülahizəsinin çəkisi

			Altıncı mülahizənin çəkisi					Cəmi
			7,00	14,00	21,00	28,00	35,00	
Təhsil müddəti	9	Miqdarı	0	1	4	15	10	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	3,3%	13,3%	50,0%	33,3%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi	0,0%	25,0%	16,0%	39,5%	45,5%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	1,1%	4,4%	16,7%	11,1%	33,3%

	10	Miqdarı	1	0	6	11	12	30
		% в Təhsil müddəti	3,3%	0,0%	20,0%	36,7%	40,0%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi	100,0%	0,0%	24,0%	28,9%	54,5%	33,3%
		% yekun nəticə	1,1%	0,0%	6,7%	12,2%	13,3%	33,3%
	11	Miqdarı	0	3	15	12	0	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	10,0%	50,0%	40,0%	0,0%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi	0,0%	75,0%	60,0%	31,6%	0,0%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	3,3%	16,7%	13,3%	0,0%	33,3%
Cəmi		Miqdarı		4	25	38	22	90
		% в Təhsil müddəti		4,4%	27,8%	42,2%	24,4%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə		4,4%	27,8%	42,2%	24,4%	100,0%

Sorğunun altıncı "Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim" mülahizəsinə 9 cu sinif 30 iştirakcısından 15 nəfəri razı deyiləm cavabını, 10 cu sinif 30 iştirakcısından 12 nəfəri tam razı deyiləm cavabını, 11 ci sinif 30 iştirakcısından 15 nəfəri bilmirəm cavabını vermişdir.

Cədvəl 70: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	30,197[a]	10	,001	,000		
Ehtimal olunan əlaqə	37,499	10	,000	,000		
Fişer əmsalı	30,752			,000		
Birbaşa əlaqə əmsalı	10,688[b]	1	,001	,001	,000	,000
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 9 (50,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно ,33.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- -3,269.

Cədvəl 71: Korrelativ əmsalları cədvəli

		Dəyər	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T[b]	Təxmini əmsal	Точная Əmsal
Interval/interval	R.Pearson	-,347	,102	-3,466	,001[c]	,001
Ordinal/ordinal	Spearman Korrelasiyası	-,408	,085	-4,194	,000[c]	,000
Qəbul olunan müşahidə sayı		90				

b. Основано на нормальной аппроксимации

Altıncı mülahizədə korrelasiya əmsalı -0,347 olduğu üçün korrelativ əlaqə nisbətən zəifdir. İki dəyişən arasında əlaqənin zəif səviyyədə, lakin mənfi olduğu aşkar edilmişdir. Yəni təhsil müddəti azaldqıca ən kiçik imkanlarda ailələrə daha çox sevinc bəxş etməyə meyllidirlər. Lakin bu iki dəyişən arasındakı korrelativ əlaqə zəifdir.

Bu mülahizə X kvadratı testində bütün əmsallar 0,05-dən aşağı olduğu üçün təhsil müddəti ilə ailələrə sevinc bəxş etmə arasında əlaqə mövcuddur.

Cədvəl 72: İdentifik statistik göstəricilər
Altıncı mülahizənin çəkisi

	N	Ortalama	Ortalama xəta	Standart xəta	Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı значения		Minimum	Maksimum
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd		
9	30	28,6000	6,56847	1,19923	26,1473	31,0527	4,00	35,00
10	30	28,7000	6,71668	1,22629	26,1920	31,2080	7,00	35,00
11	30	23,1000	4,55881	,83232	21,3977	24,8023	14,00	28,00
Cəmi	90	26,8000	6,51567	,68681	25,4353	28,1647	4,00	35,00

Cədvəl 73: ANOVA
Altıncı mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	616,200	2	308,100	8,477	,000
Qrup daxili	3162,200	87	36,347		
Cəmi	3778,400	89			

Cədvəl 74: Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: Altıncı mülahizənin çəkisi
Геймс-Хоуэлл

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd
9	10	-,10000	1,71521	,998	-4,2257	4,0257
	11	5,50000*	1,45977	,001	1,9775	9,0225
10	9	,10000	1,71521	,998	-4,0257	4,2257
	11	5,60000*	1,48208	,001	2,0224	9,1776
11	9	-5,50000*	1,45977	,001	-9,0225	-1,9775
	10	-5,60000*	1,48208	,001	-9,1776	-2,0224

*. Ortalama fərqi значима на уровне 0.05.

ANOVA testinin əmsalı onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) qrupları arasında statistik baxımdan ciddi fərqlər mövcuddur. Belə ki ANOVA əmsalı cədvəl 72-də 0,05-dən kiçikdir. Lakin cədvəl 80-nə görə əsas fərq 11-cu sinifdə yaranmış. Belə ki, 11-ci sinifin digərlərindən ANOVA fərq əmsalı 0,001-dir. 9-cu siniflə 10-cu sinif arasında isə ciddi fərq yoxdur. Cədvəl 72-dəki ortalamalara nəzər yetirsək 11-ci sinifin ortalaması digərlərindən fərqli, 9 və 10-cu siniflər isə bir birinə çox yaxındır.

Təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 7-cı mülahizə arasındakı münasibətlər

Çarpaz cədvəl 75: Təhsil müddəti * Yeddinci"Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram" mülahizəsininçəkisi

			Yeddinci mülahizənin çəkisi					Cəmi
			8,00	16,00	24,00	32,00	40,00	
Təhsil müddəti	9	Miqdarı	0	3	8	16	3	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	10,0%	26,7%	53,3%	10,0%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi	0,0%	11,5%	40,0%	50,0%	33,3%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	3,3%	8,9%	17,8%	3,3%	33,3%
	10	Miqdarı	3	9	4	10	4	30
		% в Təhsil müddəti	10,0%	30,0%	13,3%	33,3%	13,3%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi	100,0%	34,6%	20,0%	31,3%	44,4%	33,3%
		% yekun nəticə	3,3%	10,0%	4,4%	11,1%	4,4%	33,3%
	11	Miqdarı	0	14	8	6	2	30
		% в Təhsil müddəti	0,0%	46,7%	26,7%	20,0%	6,7%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi	0,0%	53,8%	40,0%	18,8%	22,2%	33,3%
		% yekun nəticə	0,0%	15,6%	8,9%	6,7%	2,2%	33,3%
Cəmi		Miqdarı	3	26	20	32	9	90
		% в Təhsil müddəti	3,3%	28,9%	22,2%	35,6%	10,0%	100,0%
		% в Yeddinci mülahizənin çəkisi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% yekun nəticə	3,3%	28,9%	22,2%	35,6%	10,0%	100,0%

Sorğusunun yeddinci "Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram" mülahizəsinə 9 cu sinif 30 iştirakcısından 16 nəfəri razı deyiləm cavabını, 10 cu sinif 30 iştirakcısından 10 nəfəri razı deyiləm cavabını, 11 ci sinif 30 iştirakcısından 14 nəfəri razıyam cavabını vermişdir. Nəticədən göründüyü kimi 9 və 10 cu siniflərin şagirdləri yeddinci mülahizə ilə razı olmadığını, 11 ci sinifin şagirdləri isə razılığını bildirmişlər.

Cədvəl 76: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	20,017[a]	8	,010	,007		
Ehtimal olunan əlaqə	21,541	8	,006	,009		
Fişer əmsalı	18,272			,009		
Birbaşa əlaqə əmsalı	7,663[b]	1	,006	,006	,003	,001
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 6 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 1,00.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- -2,768.

Cədvəl 77:Korrelativ əmsalları cədvəli

		Dəyər	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T[b]	Təxmini əmsal	Dəqiqə msal
Interval/interval	R.Pearson	-,293	,088	-2,879	,005[c],006[c]	
Ordinal/ordinal	Spearman Korrelasiyası	-,306	,090	-3,012	,003[c],005[c]	
Qəbul olunan müşahidə sayı		90				

Yeddinci mülahizədə korrelasiya əmsalı -0,293 olduğu üçün korrelativ əlaqə nisbətən zəifdir. İki dəyişən arasında əlaqənin zəif səviyyədə, lakin mənfi olduğu aşkar edilmişdir. Yəni təhsil müddəti azaldqıca valdeyn tələblərinə qarşı anlayış artmaqdadır. Lakin bu iki dəyişən arasındakı korrelativ əlaqə zəifdir

Bu mülahizə X kvadratı testində bütün əmsallar 0,05-dən aşağı olduğu üçün təhsil müddəti ilə evdəkilərə qarşı anlayışlı olmaq arasında əlaqə mövcuddur.

Cədvəl 78: İdentifiki statistik göstəricilər

Yeddinci mülahizənin çəkisi

	N	Ortalama	Ortalama xəta	Standart xəta	Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı значения		Minimum	Maksimum
					Aşağı sərhəd	Yuxarı sərhəd		
9	30	29,0667	6,46974	1,18121	26,6508	31,4825	16,00	40,00
10	30	24,8000	10,15195	1,85348	21,0092	28,5908	8,00	40,00
11	30	22,9333	7,78563	1,42146	20,0261	25,8405	16,00	40,00
Cəmi	90	25,6000	8,58114	,90453	23,8027	27,3973	8,00	40,00

Cədvəl 79: ANOVA

Yeddinci mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	593,067	2	296,533	4,328	,016
Qrup daxili	5960,533	87	68,512		
Cəmi	6553,600	89			

Cədvəl 80: Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: Yeddinci mülahizənin çəkisi
Геймс-Хоуэлл

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarı sərhəd
9	10	4,26667	2,19787	,138	-1,0447	9,5780
	11	6,13333*	1,84818	,004	1,6840	10,5827
10	9	-4,26667	2,19787	,138	-9,5780	1,0447
	11	1,86667	2,33580	,705	-3,7616	7,4949
11	9	-6,13333*	1,84818	,004	-10,5827	-1,6840
	10	-1,86667	2,33580	,705	-7,4949	3,7616

*. Ortalama fərqi значима на уровне 0.05.

ANOVA testinin əmsalı onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) qrupları arasında statistik baxımdan ciddi fərqlər mövcuddur. Belə ki ANOVA əmsalı cədvəl 79-da 0,05-dən (0,016) kiçikdir. Lakin cədvəl 80-a görə əsas fərq 9-cu siniflə 11-ci sinif arasında yaranmış. Cədvəl 78-dəki ortalamalara nəzər yetirsək 9-ci sinifin ortalaması digərlərindən fərqli, 10 və 11-cu siniflər isə bir birinə çox yaxındır.

Təhsil müddəti (yaş qrupları) ilə 8-cı mülahizə arasındakı münasibətlər

Çarpaz cədvəl 81: Təhsil müddəti * Səkizinci Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm mülahizəsinin çəkisi

		Səkizinci mülahizənin çəkisi					Cəmi
		8,95	17,90	26,85	35,80	44,75	
Təhsil müddəti	Miqdarı	1	3	6	12	8	30
	% в Təhsil müddəti	3,3%	10,0%	20,0%	40,0%	26,7%	100,0%
	% в Səkizinci mülahizənin çəkisi	16,7%	20,0%	20,0%	42,9%	72,7%	33,3%
	% yekun nəticə	1,1%	3,3%	6,7%	13,3%	8,9%	33,3%
	Miqdarı	3	1	14	10	2	30
	% в Təhsil müddəti	10,0%	3,3%	46,7%	33,3%	6,7%	100,0%
	% в Səkizinci mülahizənin çəkisi	50,0%	6,7%	46,7%	35,7%	18,2%	33,3%
	% yekun nəticə	3,3%	1,1%	15,6%	11,1%	2,2%	33,3%
	Miqdarı	2	11	10	6	1	30
	% в Təhsil müddəti	6,7%	36,7%	33,3%	20,0%	3,3%	100,0%
	% в Səkizinci mülahizənin çəkisi	33,3%	73,3%	33,3%	21,4%	9,1%	33,3%
	% yekun nəticə	2,2%	12,2%	11,1%	6,7%	1,1%	33,3%
Cəmi	Miqdarı	6	15	30	28	11	90
	% в Təhsil müddəti	6,7%	16,7%	33,3%	31,1%	12,2%	100,0%
	% в Səkizinci mülahizənin çəkisi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	% yekun nəticə	6,7%	16,7%	33,3%	31,1%	12,2%	100,0%

Sorğunun səkkizinci "Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm" mülahizəsinə 9 cu sinif 30 iştirakcısından 12 nəfəri razı deyiləm cavabını, 10 cu sinif 30 iştirakcısından 14 nəfəri bilmirəm cavabını, 11 ci sinif 30 iştirakcısından 11 nəfəri razıyam cavabını vermişdir.

Cədvəl 82: X kvadratı testinin kriteryaları

	Dəyər	f/d.	Asimptotik əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (2 tərəfli)	Dəqiq əmsal (1 tərəfli)	Ayrı ehtimal
X kvadratı Pearson əmsalı	25,218[a]	8	,001	,001		
Ehtimal olunan əlaqə	24,969	8	,002	,003		
Fişer əmsalı	22,761			,002		
Birbaşa əlaqə əmsalı	12,700[b]	1	,000	,000	,000	,000
Qəbul olunan müşahidə sayı	90					

a. Для числа ячеек 6 (40,0%) предполагается Dəyər, меньше 5. Минимальное предполагаемое число равно 2,00.
b. Standartlaşdırılmış Statistika- -3,564.

Cədvəl 83: Korrelativ əmsalları cədvəli

		Dəyər4	Asimptotik ortalama kvadratı xətası	Təxmini T[b]	Təxmini əmsal	Точная Əmsal
Interval/ interval	R.Pearson	-,378	,095	-3,827	,000[c]	,000
Ordinal /ordinal	Spearman Korrelasiyası	-,395	,095	-4,039	,000[c]	,000
Qəbul olunan müşahidə sayı		90				

Səkkizincimülahizədə korrelasiya əmsalı -0,378 olduğu üçünkorrelativ əlaqə nisbətənzəifdir. İkidəyişənarasında əlaqəninzəifsəviyyədə, lakinmənfiolduğuaşkaredilmişdir.

Yəni təhsil müddəti azaldqıca çətinlik baş verəndə valideynlərlə məsləhətləşmə artmaya meyllidir. Lakin bu iki dəyişən arasındakı korrelativ əlaqə zəifdir.

Bu mülahizə X kvadratı testində bütün əmsallar 0,05-dən aşağı olduğu üçün təhsil müddəti ilə valideynlərlə məsləhətləşmə arasında əlaqə mövcuddur

Cədvəl 84: İdentifik statistik göstəricilər
Səkizinci mülahizənin çəkisi

	N	Ortalama	Ortalama xəta	Standart xəta	Ortalama üçün 95% etibarlılıq intervalı значения		Minimum	Maksimum
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd		
9	30	33,7117	9,60020	1,75275	30,1269	37,2964	8,95	44,75
10	30	28,9383	9,00640	1,64434	25,5753	32,3014	8,95	44,75
11	30	24,7617	8,69431	1,58736	21,5152	28,0082	8,95	44,75
Cəmi	90	29,1372	9,72692	1,02531	27,1000	31,1745	8,95	44,75

Cədvəl 85:ANOVA
Səkizinci mülahizənin çəkisi

	Kvadratların cəmi	f/d.	Ortalama kvadrat	F	Əmsal
Qruplararası	1203,318	2	601,659	7,253	,001
Qrup daxili	7217,235	87	82,957		
Cəmi	8420,553	89			

Cədvəl 86: Çox tərəfli müqayisə
Asılı dəyişən: Səkizinci mülahizənin çəkisi
Геймс-Хоуэлл

(I) Təhsil müddəti	(J) Təhsil müddəti	Ortalama fərqi (I-J)	Standart xəta	Əmsal	95% etibarlılıq intervalı	
					Aşağı sərhəd	Yuxarıı sərhəd
9	10	4,77333	2,40333	,125	-1,0080	10,5547
	11	8,95000*	2,36470	,001	3,2607	14,6393
10	9	-4,77333	2,40333	,125	-10,5547	1,0080
	11	4,17667	2,28551	,170	-1,3209	9,6742
11	9	-8,95000*	2,36470	,001	-14,6393	-3,2607
	10	-4,17667	2,28551	,170	-9,6742	1,3209

*. Ortalama fərqi значима на уровне 0.05.

ANOVA testinin əmsalı onu göstərir ki, təhsil müddəti (yaş qrupları) qrupları arasında statistik baxımdan ciddi fərqlər mövcuddur. Belə ki ANOVA əmsalı cədvəl 85-də 0,05-dən (0,001) kiçikdir. Lakin cədvəl 86-a görə əsas fərq 9-cu siniflə 11-ci sinif arasında yaranmış. Cədvəl 84-dəki ortalamalara nəzər yetirsək 11-ci sinifin ortalaması digərlərindən ciddi fərqləndiyi, 10 və 11-cu siniflər isə nisbətən bir birinə çox yaxın olduğu müşahidə edilmişdir.

Təhsil müddəti ilə ümumi nəticələr (K əmsalı) arasındakı münasibətlər

Cədvəl 87: Korrelyasiya

		Təhsil müddəti	Ümumi əmsal
Təhsil müddəti	Pearson korrelasiyası	1	-,471**
	Əmsal (iki tərəfli)		,000
	Kvadratların cəmi	60,000	-598,740
	Kovaryans	,674	-6,727
	N	90	90
Ümumi əmsal	Pearson korrelasiyası	-,471**	1
	Əmsal (iki tərəfli)	,000	
	Kvadratların cəmi	-598,740	26922,816
	Kovaryans	-6,727	302,504
	N	90	90

**. Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).

Cədvəl 88: Statistik hesabat
Ümumi əmsal

Təhsil müddəti	Ortalama	N	Standart sapma	Minimum	Maksimum
9	76,5497	30	12,27607	50,75	93,64
10	65,8557	30	17,30546	34,36	95,04
11	56,5917	30	16,48669	25,04	89,29
Cəmi	66,3323	90	17,39263	25,04	95,04

Ümumilikdə belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, təhsil müddəti ilə K əmsalı arasındakı korrelasiya 0,471-dir. Bu iki dəyişən arasında əlaqənin orta səviyyədə olduğunu göstərir. Lakin bu əlaqə tərs mütənasibdir. Yəni təhsil müddəti artdıqca K əmsalı azalır. Bu özünü cədvəl 88-dəki ortalamalarda da özünü göstərməkdədir. 11-ci siniflərin ortalama əmsalı 56,59-dur.

3.2. Tədqiqatda istifadə olunan Yeniyetmə və gənclərin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzəçıxarılması testinin təhlili

Tədqiqatda yeniyetmələrin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması üçün keçirilən sorğuda 90 nəfər 9-10-11ci sinif şagirdləri iştirak etmişdir. Sorğuda 8 mülahizə istifadə olunmuşdur. Bu mülahizələr aşağıdakılardır:

Məmnuniyyətlə bir dəfəlik evdən gedərdim.

Ailədə istədiklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram.

Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzkirə edirəm.

Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm.

Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm.

Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim.

Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram.

Çətinlik baş verəndə ailə üzvləri ilə danışır, onlarla məsləhətləşirəm.

Bu mülahizələrin təhlili zamanı SPSS proqramının 16.0 versiyasının köməyi ilə tədqiqat nəticələri hesablanmış, X kvadratl testi, T-Testi, Anova, Fişer və Pearson əmsalından istifadə olunmuşdur. T dəyərinin 0.05 dən böyük olduğu halı normal qəbul edilmişdir.

NƏTİCƏ

Tədqiqatın keçirilməsində əsas məqsəd yeniyetmənin ailəsi ilə münasibətini müşahidə etmək, bu münasaibətlərin yeniyetmənin həyatına nə dərəcədə təsir etdiyini ortaya çıxarmaq, öz ailələrində həyata münasibətlərinin öyrənmək, problemlərlə, xoşa gəlməz hallarla qarşılaşdıqda nələrin edilə biləcəyini araşdırmaq, problemləri ən minumum səviyyəyə endirmək üçün tədbirlərin görülməsi ilə bağlı ideya və təkliflərin irəli sürülməsindən ibarət idi.

Tədqiqatda 90 nəfər iştirak etmişdir. Bunlar 9-10-11 ci sinif şagirdlərindən ibarət idi. Hər sinifdən 30 nəfər (15 qız, 15 oğlan) seçilmişdir. İlk öncə tədqiqat iştirakçıları üçün sorğu vərəqlərini hazırladım. Daha sonra isə yeniyetmə və gənclərin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması testini iştirakçılara təqdim etdim.

Tədqiqat prosesində cinsiyyətlə mülahizələr arasında münasibətlərə, təhsil müddəti (yaş) ilə, mülahizələr arasında münasibətlərə diqqət edilmişdir.

Sorğunun birinci "Məmnuniyyətlə evdən gedərdim" mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 7 nəfər tam razı, 10 nəfər razı, 17 nəfər bilmirəm, 23 nəfər razı deyiləm, 33 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədə tamamilə razı deyiləm cavabı üstünlük təşkil etmişdir.

Sorğunun ikinci "Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə qalmaqal salıram" mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 9 nəfər tam razı, 24 nəfər razı, 16 nəfər bilmirəm, 30 nəfər razı deyiləm, 11 nəfər tamailə razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədə razı deyiləm cavabını verənlər üstünlük təşkil etmişdir.

Sorğunun üçüncü "Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm" mülahizəsinə 90 nəfər iştirakçıdan 24 nəfər tam razı, 25 nəfər razı, 17 nəfər bilmirəm, 20 nəfər razı deyiləm, 4 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədə razıyam cavabını verənlər üstünlük təşkil etmişdir.

Sorğunun dördüncü "Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm" mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 7 nəfər tam razıyam, 34 nəfər razıyam, 22 nəfər bilmirəm, 24 nəfər razı deyiləm, 3 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir.

Nəticədə razıyam cavabını verənlər üstünlük təşkil etmişdir.

Sorğunun beşinci “Ailədə problem yarananda hərdən onların həllinə kömək edirəm” mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 12 nəfər tam razıyam, 50 nəfər razıyam, 22 nəfər bilmirəm, 5 nəfər razı deyiləm, 1 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədə razıyam cavabını verənlər üstünlük təşkil etmişdir.

Sorğunun altıncı “Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim” mülahizəsinə 90 nəfər iştirakçıdan 22 nəfər tam razıyam, 39 nəfər razıyam, 25 nəfər bilmirəm, 3 nəfər razı deyiləm, 1 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədə razıyam cavabını verənlər üstünlük təşkil etmişdir.

Sorğunun yeddinci “Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram” mülahizəsinə 90 nəfər iştirakçıdan 9 nəfər tam razıyam, 32 nəfər razıyam, 20 nəfər bilmirəm, 26 nəfər razı deyiləm, 3 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədə razıyam cavabını verənlər üstünlük təşkil etmişdir.

Sorğunun səkkinci “Çətinlik baş verəndə, ailə üzvləri ilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm” mülahizəsinə 90 nəfər iştirakçıdan 11 nəfər tam razıyam, 28 nəfər razıyam, 30 nəfər bilmirəm, 13 nəfər razı deyiləm, 6 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir. Nəticədə bu mülahizə ilə razı olanların sayı bilmirəm cavabını verənlərlə yaxın olsada, bilmirəm cavabını verənlər üstünlük təşkil etmişdir.

Təhsil müddəti ilə tədqiqatın mülahizələri arasında münasibətlərin nəticəsi:

Sorğunun birinci mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 33 nəfər tamamilə razı deyiləm cavabını vermişdir. Onlardan 19 nəfər 9-cu sinif, 12 nəfər 10-cu sinif, 2 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

Sorğunun ikinci mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 30 nəfəri razı deyiləm cavabını vermişdir. Onlardan 16 nəfər 9-cu sinif, 7 nəfər 10-cu sinif, 7 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

Sorğunun üçüncü mülahizəsinə 90 iştiakçıdan 25 nəfər razıyam cavabını vermişdir. Onlardan 6 nəfər 9-cu sinif, 10 nəfər 7-ci sinif, 12 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

Sorğunun dördüncü mülahizəsinə 90 nəfər iştirakçıdan 34 nəfər razıyam cavabını vermişdir. Onlardan 16 nəfər 9-cu sinif, 8 nəfər 10-cu sinif, 10 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

Sorğunun beşinci mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 50 nəfər razı deyiləm cavabını vermişdir. Onlardan 14 nəfər 9-cu sinif, 16 nəfər 10-cu sinif, 20 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

Sorğunun altıncı mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 38 nəfər razı deyiləm cavabını vermişdir. Onlardan 15 nəfər 9-cu sinif, 11 nəfər 10-cu sinif, 12 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

Sorğunun yeddinci mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 32 nəfər razı deyiləm cavabını vermişdir. Onlardan 16 nəfər 9-cu sinif, 10 nəfər 1o-cu sinif, 6 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

Sorğunun səkkizinci mülahizəsinə 90 iştirakçıdan 30 nəfər bilmirəm cavabını vermişdir. Onlardan 6 nəfər 9-cu sinif, 14 nəfər 10-cu sinif, 10 nəfər 11-ci sinif şagirdləri olmuşdur.

TÖVSİYYƏLƏR

Həyata keçirilən tədqiqatın nəticələri əsasında bəzi tövsiyyələr irəli sürülə bilər:

- Ailələri yeniyetməlik dövründə yarana biləcək problemləri minimum səviyyəyə endirə bilmək, valideyn-yeniyetmə münasibətlərini qorumaq üçün maarifləndirmə işlərinin aparılması
- Problemli ailələrdə valideyn-yeniyetmə münasibətlərinin qaydaya salınması üçün psixoloq dəstəyindən istifadə olunması
- Valideynlərin yeniyetmələrin tədris müddətini yaxından izləyə bilməsi, müəllim-valideyn əlaqəsinin yaxşı olması üçün xüsusi planın hazırlanması
- Valideynlərə yeniyetməni hər bir mövzuda dinləməyi, fikirlərinə hörmətlə yanaşmağı, onların dəyərli olduğunu hiss elətdirməyi, hər zaman onlara dəstək olduqlarını izah etmək üçün müəyyən seminarların təşkil edilməsi.
- Yeniyetmələrin özlərini rahat hiss edə biləcəkləri, bir problem yarandığı zaman çəkinmədən müraciət edə biləcəkləri, yeniyetmənin dərslərində və ya səmərəli vaxt keçirə bilməkləri üçün yardım edəcək xüsusi bir qurumun yaradılması.
- Yaradılan qurumda intensiv olaraq yeniyetmələrin marağını cəlb edəcək seminarların təşkil olunması.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. A.Həsənov, Ə.Ağayev, Pedaqogika (dərslik), “Nasir” nəşriyyatı, 2007.

2. A. İbrahimov, H.Xəlilov. Sağlam övlad, düzgün tərbiyə, təmiz nitq. Bakı, “Misri” nəşriyyatı, 2004.

3. Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə, Psixologiya (Ali məktəblər üçün dərslik),Bakı, “ÇİNAR-ÇAP” Nəşriyyat-Poliqrafiya müəssisəsi, 2006.

4. Ə.Ə.Qədirov, İ.N.Məmmədov, Yaş psixologiyası (dərs vəsaiti), Bakı,“Maarif”, 1986.

5. Ə.Ağayev, Y.Talıbov, A.Eminov, İ.İsayev. Pedaqogika (dərslik), “Adiloğlu” Bakı-2006.

6. Nəsrəddin Tusi. Əxlaqi-Nasiri. Kişe Mehr Nəşriyyatı. 2002.

7. S.İ.Seyidov və M.Ə.Həmzəyev Psixologiya Bakı 2007.

8. S İ seyidov, M.Ə Həmzəyev Umumi psixologiya Bakı 2014.

9. Z.M Mehdizadə, Uşaq psixologiyası 1982.

10. Вирджиния Н.Квини. Прикладная Психология. Питер. 2000.

11. Д.Майерс. Сочиальная Психология. Питер. 2004.

12.Кэррол Э.Изард. Психология Эмочий. Питер.

13.Проф. А.И. Щербакова. Практикум По Общей Психологии. Москва «Просвещение». 1979.

14. Филип Райс. Психология Подросткового и Юношеского Возраста. Питер. 2000.

15. Atabek, E. (2002). Erken büyüyen çocuklar. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

16. Adams, J.F. (1995). Ergenliği anlamak. J.F. Adams (Ed) Ergenliği anlamak (Çev. A. Dönmez) B. Onur (Ed.). Ankara: İmge Yayınevi.

17. Berkem-Güvenç, G. (1996). Erkek ve kız üniversite öğrencilerinin aile içi etkileşime ilişkin algıları ile toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumları arasındaki ilişki. 3P Dergisi.

18. Birol Vural. Nitelikli Sınıf ve Stressiz Eğitim Ortamı. Hayat. 2004.

19. Birol Vural. Her Öğretmen Rehberdir. Hayat. 2004.

20. Cüceloğlu, D. (1991). İnsan ve davranışı. 2. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.

Çuhadaroğlu, F., Canat, S., Kılıç, E., Şenol, S., Rugancı, N., Öncü, B., Hoşgör, A.G., Işıklı, S., Avcı, A. (2004). Ergen ve Ruhsal Sorunlar. Durum Saptama Çalışması. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Raporları, Ankara.

21. Dereboy, Ç (1993). Kimlik bocalaması, anlamak, tanımak, ele almak. Malatya: Özmert Ofset.

22.Dr. Fatih Kalkınç. Okul Evde Başlar. İzmir. 2008.

23. Dr. Alfred Adler. Eğitimi Zor Çocukların Psikolojisi. Kariyer Yayıncılık

24. Durak Batıgün, A. (2005). Türkiye'de ergenlik dönemi araştırmaları: Konu ve yazar dizini (1980-2004). Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No. 30, Ankara. Detamat.

25. Ekşi, A. (1990). Çocuk, genç, ana babalar. Ankara: Bilgi Yayınevi.

26. Eichorn D. H. (1995). Biyolojik gelişim. J.F. Adams (Ed) Ergenliği anlamak (Çev. Z. Atbaşoğlu) B. Onur (Ed.). Ankara: İmge Yayınevi.

27. Ekşi, A. (1990). Çocuk, genç, ana babalar. Ankara: Bilgi Yayınevi.

28. Gallagher J.M & Mansfeild, R.S. (1995) Ergenlikte Bilişsel Gelişim J.F. Adams (Ed) Ergenliği anlamak (Çev. Demet Öngen) B. Onur (Ed.). Ankara: İmge Yayınevi

29. Gün Şendil. Çocuk, ergen ve anne-baba. Melisa Matbaacılık, 2003.

30. Gander, M.J. & Gardiner H.W. (1993). Çocuk ve Ergen Gelişimi. B. Onur (Ed). Ankara: İmge Yayınevi.

31. Grotevant, H.D. (1995). Kişilik gelişimi. J.F. Adams (Ed) Ergenliği anlamak (155-184) (Çev. Ö. Hakan Ersever) B. Onur (Ed.). Ankara: İmge Yayınevi.

32. Haktanır, G. ve Baran, G. (1998). Gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile anne baba tutumlarını algılamalarının incelenmesi. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 5 (3).

33. Hamacheck, D.E. (1995). Ergen benliğinin psikolojisi ve gelişimi. F. Adams (Ed) Ergenliği anlamak (111-153) (Çev. Ö. Hakan Ersever) B. Onur (Ed.). Ankara: İmge Yayınevi.

34. İbrahim Ethem Başaran, Eğitim Psikolojisi Gelişim, Öğrenme ve Ortam. Nobel yayın, Ankara-2005.

35. İsmet Barutçugil. Eğiticinin Eğitimi. Kariyer yayıncılık. İstanbul-2002.

36. Kulaksızoğlu, A. (1998). Ergenlik psikolojisi. İstanbul: Remzi Yayınevi.

37. Özbay, H.M. (2000). Ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğine başvuran ergenlerin kendilerini algılamalarıyla başvurmayanların kendilerini algılamalarının karşılaştırılması. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

38. Özgen, C. (1999). Kız ve erkek lise öğrencilerinin kimlik duyguları ve aile algıları arasındaki ilişki. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

39. Öztürk-Kılıç, E. (1994). Ergenlik döneminde aile ve arkadaş ilişkileri. Türk Psikiyatri Dergisi.

40. Parman, T. (1998). Ergensel etkinlikler olarak aşk, cinsellik ve ölüm: Ergenlik döneminde cinsellik (Gelişim ve Sorunları). (Ed. Selahattin Erol, Neslihan Rugancı). Ankara: Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları: 2.

41. Şahin, N, Şahin, N.H., Ungan, Ü., Oral, A., Öztan, N. (1994). Ergenlerin gelişimsel ödevlerinde yaş sıralaması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde Sunulan Bildiri, İzmir.

42. Ünver, Ö, Tolan, B, Bulut, I. Dağdaş, C. (1986). 12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları.(Ed. Nihat Nirun) T.C. MEB Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri ve Dairesi Başkanlığı.

43. Yörükoğlu, A. (1993). Gençlik Çağı: Ruh sağlığı ve sorunlar. 8. Baskı. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım LTD. ŞTİ.

44. Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood a theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist.

45. Berkowitz L (1990) On the formation and regulation of anger and aggression: A cognitive-neoassociationistic analysis. American Psychologist.

46. Berzonsky, M. D. (2000). Theories adolescence. J. Adams (Ed). Adolescent Development: The essential reading. Oxford, UK: Blackwell Published LTD.

47. Compas, B.C., Orosan P.G. & Grant, K.E. (1993). Adolescent stres and coping: implications for psychopatalogy during adolescence. Journal of Adolescence.

48. Frank, S. J., Avery, C. B., & Laman, M. S. (1988). Young adults' perceptions of their relationships with their parents: Individual differences in connectedness, competence and emotional autonomy. Developmental Psychology.

İnternet resusları:

49.http://genclikbirikimi.org/kunye-2254-ergenlik-donemi-gelisimsel-odevleri-psikolojik-problemler

50.http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_VI/aralik/2009A_02_a_eryilmaz.pdf

51. http://docs.neu.edu.tr/library/6504031630.pdf

52.https://www.dicle.edu.tr/Contents/70ab85a0-bf34-4e5f-9ba0-4d1674173d52.pdf

53. https://www.ejmanager.com/mnstemps/91/apd_15_01_11.pdf

54.http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/7567/099785.pdf?sequence=1&isAllowed=y

55. http://eprints.kingston.ac.uk/35777/1/ONeill-P-35777.pdf

56. http://egetipdergisi.com.tr/pdf/pdf_EGE_183.pdf

57.http://azkurs.org/azerbaycan-respublikasi-tehsil-nazirliyi-azerbaycan-muellimler.html?page=8

58. http://www.azkurs.org/derslik-azerbaycan-respublikas-tehsil-nazirliyinin-14-12-2011.html?page=8

59.http://sheki-adpu.az/attachments/article/379/%C5%9E%C6%8FXS%C4%B0YY%C6%8FT%C4%B0N%20%C4%B0NK%C4%B0%C5%9EAFI%20V%C6%8F%20FORMALA%C5%9EMASI%20M%C6%8FS%C6%8FL%C6%8FL%C6%8FR%C4%B0.pdf

60.https://books.google.az/books?id=BA9MDwAAQBAJ&pg=PA153&lpg=PA153&dq=ergenlik+donemi+calismalari&source=bl&ots=KHGlkGWLYB&sig=q9LPiVZECw0RhGm3T_8MUJWiNlU&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjOoefQz5XbAhVEyaYKHV5AD1IQ6AEIgQEwCA#v=onepage&q=ergenlik%20donemi%20calismalari&f=false

ƏLAVƏ 1

Test-24: Yeniyetmə və gənclərin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması

(Şrayber)

Təlimat: Hər bir mülahizəni diqqətlə oxuyun, sizə uyğun olan mühakimə sutununda «+» işarəsi qoymaqla münasibətinizi bildirin.

Yeniyetmə və gənclərin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması

Təlimat:Hər bir mülahizəni diqqətlə oxuyun, sizə uyğun olan mühakimə sütununda "+" işarəsi qoymaqla münasibətinizi bildirin.

İndeks	Mülahizələr	Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
A	Məmnuniyyətlə birdəfəlik evdən gedərdim					
B	Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə, qalma-qal salıram					
C	Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm.					
D	Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm					
E	Ailədə problem yaranda, hərdən onların həllinə kömək edirəm					
Ə	Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim					
İ	Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram					
F	Çətinlik baш verəndə, ailə üzvlərilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm					

Nəticələrin işlənməsi: Cavablar alındıqdan sonra yoxlanılanların ballarının cəmi hesablanır. Hesablama aşağıdakı kimi aparılır: mühakimələrin «çəki» şkalası və mülahizələrin «çəki» şkalası cədvəllər üzrə aparılır. Bunun üçün hər bir mülahizə üzrə göstəriciləri ardıcıl surətdə bir-birinə vurmaq və sonra alınan hasillərin nəticəsini toplamaq lazımdır.

Sonda yoxlanılanın ailədə həyata münasibətini aşağıdakı düsturla hesablamaq vacibdir:

$$K = \frac{\text{hasillərin cəmi} - 40}{140} \times 100\,\%$$

Mühakimələrin «çəki» şkalası

Mühakimələrin qiyməti	Onların «çəkisi»	
	Müsbət mülahizələr (E, Ə, İ, F)	Mənfi mülahizələr (A, B, C, D)
Tam razıyam	5	1
Razıyam	4	2
Bilmirəm	3	3
Razı deyiləm	2	4
Tamamilə razı deyiləm	1	5

Mülahizələrin «çəki» şkalası

Mülahizələrin indeksi	Onların «çəki»si
A	1,10
B	1,95
C	3,0
D	4,0
E	6,0
Ə	7,0
İ	8,0
F	8,95

Nətitcələrin təhlili

Ailələrə qarşı pedaqoji diqqət olmalıdır. Çünki, yeniyetmələr öz ailələrində həyata münasibət üzrə qiymətləndirmədə aşağı nəticə göstərirlər. Bu hallarda şəxsiyyət əmsalı 40%-dən aşağı olur.

ƏLAVƏ 2

Yeniyetmə və gənclərin öz ailələrində həyata münasibətlərinin üzə çıxarılması

Təlimat: Hər bir mülahizəni diqqətlə oxuyun, sizə uyğun olan mühakimə sütununda "+" işarəsi qoymaqla münasibətinizi bildirin.

İndeks	Mülahizələr	Tam razıyam	Razıyam	Bilmirəm	Razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
A	Məmnuniyyətlə birdəfəlik evdən gedərdim					
B	Ailədə istəklərim həyata keçməyəndə, qalma-qal salıram					
C	Ailədə heç kim məni başa düşmədiyi üçün problemlərimi dostlarımla müzakirə edirəm.					
D	Ailədə ancaq mənə tapşırılan işi yerinə yetirirəm					
E	Ailədə problem yaranda, hərdən onların həllinə kömək edirəm					
Ə	Ən kiçik imkanlardan istifadə edirəm ki, ailəmə sevinc bəxş edim					
İ	Hətta mənə qarşı tələbləri düzgün olmadıqda belə, ailə üzvlərini başa düşməyə çalışıram					
F	Çətinlik баш verəndə, ailə üzvlərilə açıq danışır, onlarla məsləhətləşirəm					